

Saara Ojanen

YMPÄRISTÖNÄKÖKULMAT VÄYLÄNPIDON HANKINNOISSA

Esiselvitys

Saara Ojanen

Ympäristönäkökulmat väylänpidon hankinnoissa

Esiselvitys

Väyläviraston julkaisuja 37/2019

Väylävirasto

Helsinki 2019

Kannen kuva: Marketta Hyvärinen

Verkkojulkaisu pdf (www.vayla.fi)

ISSN 2490-0745

ISBN 978-952-317-712-3

Väylävirasto

PL 33

00521 HELSINKI

Puhelin 0295 34 3000

Esipuhe

Väylävirasto ja sen edeltäjä Liikennevirasto ovat kehittäneet hankintojaan yhä innovatiivisemmiksi ja vastuullisemmiksi. Liikenneviraston vuoden 2018 tulostavoitteeseen sisältyi energiatehokkuuden edistäminen hankintatoimen keinoin. Yksi tulostavoitetta toteuttava toimenpide oli "Käydään systemaattisesti läpi hankinnan ohjeistus ympäristövaatimusten toteutumisen kannalta vaikuttavimpien hankintakategorioiden osalta kokonaiskuvan saamiseksi". Tämä raportti kokoaa yhteen tuon systemaattisen tarkastelun tulokset. Lisäksi työhön on haastateltu 15 viraston asiantuntijaa siitä, miten ympäristönäkökulmat hankinnoissa huomioidaan. Raportissa esitetään yhteenveto näistä haastatteluisista.

Ympäristönäkökulmista tarkastelun pääpaino on energiatehokkuutta edistävissä hankintamalleissa, mutta muitakin ympäristövaatimuksia, kuten materiaelitehokkuutta, on myös tarkasteltu. Hankesuunnitelmat ja toteutetut väylähankkeet on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Niitä ohjaavat viraston muut tekniset ohjeet ja vaatimukset.

Esiselvitystyön on tehnyt vuonna 2018 Liikennevirastossa väylänpidon toimialalla ympäristö- ja kiinteistöyksikössä harjoittelijana toiminut FM, ympäristösuunnittelija AMK Saara Ojanen. Työtä ovat ohjanneet kehittämispäällikkö Anne-Mari Haakana (11.6.2018 saakka), asiantuntijat Katri Kallio, Arto Hovi, Tuula Säämänen ja Marketta Hyvärinen (11.6.2018 lähtien) sekä osastonjohtaja Kristiina Laakso ja johtaja Laura Kuistio.

Liikenneviraston hankintojen ympäristönäkökulmia tarkastellaan lisäksi Saara Ojasen Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulun Corporate Environmental Management -koulutusohjelman pro gradu -tutkielmassa.

Helsingissä elokuussa 2019

Väylävirasto

Tekniikka ja ympäristö, ympäristö- ja kiinteistöyksikkö

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	5
2	HANKINNAN TOIMINTALINJAT	6
3	HANKINNAN OHJEISTUS	9
4	MALLIASIAKIRJAT	11
4.1	Ohjeet hankintailmoituksen laatimiseksi	11
4.2	Tarjouspyyntö ja sen liitteet	12
4.3	Sopimukset ja sopimuksen liitteet	14
4.4	Turvallisuusasiakirjat	20
4.5	Kokousmateriaalit	23
4.6	Yhteenveto malliasiakirjojen sisällöstä	24
5	ASiantuntijahaastattelut	28
5.1	Linjaukset ja periaatteet	28
5.2	Hankinnan kriteerit	29
5.3	Haasteet ja kehityskohteet	33
5.4	Liikenneviraston vaikuttavuus	35
5.5	Yhteistyö	35
5.6	Tulevaisuus	36
5.7	Yhteenveto haastatteluista	37
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	41
	LÄHDELUETTELO	43
	LIITTEET	
Liite 1	Malliasiakirjaluetelo	
Liite 2	Ympäristöasiat hankintalainsäädännössä, kooste	

1 Johdanto

Liikenneviraston vuoden 2018 tulostavoitteeseen innovatiivisten ja vastuullisten hankintojen osalta sisältyi energiatehokkuuden edistäminen hankintatoimen keinoin. Tavoitteen saavuttamiseksi oli asetettu kolme toimenpidettä, joista ensimmäinen "Käydään systemaattisesti läpi hankinnan ohjeistus ympäristövaatimusten toteutumisen kannalta vaikuttavimpien hankintakategorioiden osalta kokonaiskuvan saamiseksi" annettiin tehtäväksi ympäristöalan harjoittelijalle. Tämä raportti kokoaa yhteen tuon systemaattisen tarkastelun tulokset.

Tehtävänannon taustaksi on hyvä muistaa, että hankintoja koskevat kestävän kehityksen vaatimukset voivat tukea ympäristövastuullisuuden lisäksi sosiaalista ja taloudellista vastuullisuutta kestävän kehityksen käsitteen kolmen peruspilarin mukaisesti. Ympäristönäkökulma voi sisältyä myös innovaatioihin, jonka Tilastokeskus (2018) on määritellyt tuotteeksi, tavaraksi tai palveluksi, joka on uusi tai paranneltu kokonaisuus. Näin ollen innovaatiot voivat liittyä haitallisten ympäristövaikutusten pienentämiseen, materiaali- ja energiatehokkuuden parantamiseen tai ympäristöystävällisempään tekniikkaan. Ratkaisujen ja palveluiden hankkiminen tuotteiden ja toimenpiteiden sijasta on puolestaan läheisesti yhteydessä jätteen synnyn ehkäisyyn ja luonnonvarojen säästämiseen.

Tehtävänannon mukaisesti tarkasteluun valittiin ne hankintakategoriat, joiden voitiin olettaa olevan ympäristövaatimusten kannalta oleellisia. Nämä kategoriat ovat suunnittelu, investointien toteutus, hoito ja käyttö, ylläpito sekä tekniset järjestelmät ja laitteet. Tarkastelun ulkopuolelle jätettiin muut kategoriat ja myös ELY-keskusten ympäristö ja luonnonvarat -vastuualueiden hankinnat.

Tämän raportin aineisto on kerätty kesän 2018 aikana Liikenneviraston hankinnan ohjeistus -sivustolta sekä tuotekohtaisista malliasiakirjoista. Sivuston tekstit sekä malliasiakirjat käytiin läpi käyttäen avainsanoja ("ympäristö", "luonto", "jäte", "maaperä", "vesi", "energia", "ilmasto", "suojelu" ja "materiaali") eri muodoissaan. Yhteensä läpikäytäviä malliasiakirjoja oli noin 220 kappaletta. Malliasiakirjat on lueteltu liitteessä 1. Ennen asiakirjan läpikäymistä kirjattiin ylös, mitä tuotetta asiakirja koski sekä asiakirjan nimi ja järjestelmässä käytetty id-koodi. Näin voitiin varmistaa, että sama asiakirja käsiteltiin vain kerran.

Malliasiakirjojen ympäristönäkökulmat on esitelty tässä raportissa asiakirjakohtaisesti, sillä sama asiakirja voi olla käytössä useammassa hankintakategoriassa. Asiakirjojen esittely kategoriakohtaisesti ei olisi ollut mielekäästä tietojen toistamisen takia. Asiakirjojen laatimisvuosi on lisätty tekstiin tai raportin alviitteeksi, jos laatimisvuosi on ollut saatavilla.

Liikenneviraston 15 asiantuntijaa haastateltiin työtä varten, jotta saatiin kuva siitä, miten ympäristönäkökulmat otetaan huomioon hankintatoiminnassa ja millaisia haasteita ympäristöasioiden huomioimiseen liittyy.

Liikenneviraston omien toimintalinjojen ja ohjeiden pohjana ovat lainsäädännön vaatimukset. Raportin liitteessä 2 on esitetty kooste hankintalainsäädännön ympäristönäkökulmista.

2 Hankinnan toimintalinjat

Hankinnan toimintalinjat - linjaukset ja kehittämiskohteet (Liikenneviraston toimintalinjoja 2/2013) määrittää hankintojen tekemisen periaatteet, kehittämiskohteet sekä kehittämistoimenpiteet. Hankinnan toimintalinjojen tavoitteena on vahvistaa loppukäyttäjän ja toimittajamarkkinoiden hallintaa, infra-alan tuottavuutta sekä tehdä Liikennevirastosta infra-alan edelläkävijä ja suunnan näyttäjä julkisissa hankinnoissa. Kaikkia hankintoja koskevista periaatteista ja linjauksista on mukana ympäristönäkökulma: "Otamme hankinnoissa tarkoituksenmukaisella tavalla huomioon ympäristönäkökulmat ja kestävä kehityksen periaatteet, joita ohjaa kestävä julkiset hankinnat –toimintaohjelma."

Kategoriakohtaiset ympäristönäkökulman sisältävät linjaukset ja kehittämiskohteet on esitelty taulukossa 1. Ryhmä A kuvaa niitä tuote- ja palveluryhmiä, joiden toimittajamarkkinoiden näkökulmasta Liikennevirasto ja ELY-keskukset ovat joko erittäin merkittävä toimija ja asiakas tai ainoa asiakas Suomessa. Ryhmä B kuvaa niitä tuote- ja palveluryhmiä, joiden toimittajamarkkinoiden näkökulmasta Liikenneviraston ja ELY-keskusten rooli toimijana ja asiakkaana on vähäisempi kuin ryhmässä A. Ryhmän B toimittajamarkkina on myös laajempi ja monialaisempi.

Taulukko 1. Kategoriakohtaiset linjaukset ja hankinnan kehittämiskohteet, joihin katsotaan sisältyvän ympäristönäkökulma. Taulukossa on korostettu ne linjaukset ja kehittämiskohteet, joihin liittyy selkeitä ympäristönäkökulmia.

Kategoria	Ryhmä	Ympäristönäkökulmalliset linjaukset	Kehittämiskohteet
Suunnittelu	A	Hankintamenettelyllä ja sopimusmalleilla kannustetaan innovatiivisuuteen. Hankitaan tuotteiden ja toimenpiteiden sijaan ratkaisuja ja palveluita.	ei ympäristönäkökulmia
Investointien toteutus	A	Hankintamenettelyllä ja sopimusmalleilla kannustetaan innovatiivisuuteen. Edistämme innovatiivisten tuote- ja palvelukonseptien kehittämistä. Olemme mukana alan yhteisessä T&K toiminnassa.	ei ympäristönäkökulmia
Hoito ja käyttö	A	Hankitaan tuotteiden ja toimenpiteiden sijaan ratkaisuja ja palveluita. Edistämme innovatiivisten tuote- ja palvelukonseptien kehittämistä. Hankintamenettelyllä ja sopimusmalleilla kannustetaan innovatiivisuuteen.	ei ympäristönäkökulmia

Kategoria	Ryhmä	Ympäristönäkökulmalliset linjaukset	Kehittämiskohteet
Ylläpito	A	Edistämme innovatiivisten tuote- ja palvelukonseptien kehittämistä. Hankitaan tuotteiden ja toimenpiteiden sijaan ratkaisuja ja palveluita.	ei ympäristönäkökultmia
Maantielautta- ja yhteysalusliikenne	A	Hankimme pääasiassa ratkaisuja ja palveluja. Hankintamenettelyllä ja sopimusmalleilla kannustetaan innovatiivisuuteen. Huomioimme hankinnoissa kestävän kehityksen vaatimukset ja tarkastelemme mahdollisuutta käyttää hiilidioksidipäästöjä osana hankintakriteerejä.	ei ympäristönäkökultmia
Meriliikenteen avustuspalvelut	A	ei ympäristönäkökultmia	ei ympäristönäkökultmia
Rataliikenteen ohjaus	A	ei ympäristönäkökultmia	ei ympäristönäkökultmia
Joukkoliikenteen palvelut	A	ei ympäristönäkökultmia	ei ympäristönäkökultmia
Teettämis- ja hankintapalvelut	B	Hankintamenettelyllä ja sopimusmalleilla kannustetaan innovatiivisuuteen.	Tavoitteena on sisällyttää sopimuksiin asti koko ketjulle samat tavoitteet kuten ympäristö.
Tekniset järjestelmät ja laitteet	B	Hankintamenettelyllä ja sopimusmalleilla kannustetaan innovatiivisuuteen.	ei ympäristönäkökultmia
Materiaalit	B	Huomioimme kestävän kehityksen vaatimukset erityisesti niissä hankinnoissa, joiden kohde on energiain- tensiivinen ja käytämme näissä hiilidioksidipäästöjä osana hankintakriteereitä.	Kestävän kehityksen periaatteiden huomioimisen kehittäminen edelleen.
T&K	B	Kehitämme T&K-yhteistyöllä liikennealan innovaatiotoimintaa. Hankintamenettelyllä ja sopimusmalleilla kannustetaan innovatiivisuuteen.	ei ympäristönäkökultmia
Tiedot ja mittauspalvelut	B	Käytämme hankinnoissa innovatiivisuuteen kannustavia hankintamenettelyitä.	ei ympäristönäkökultmia
Tietojärjestelmät	B	Käytämme hankinnoissa innovatiivisuuteen kannustavia hankintamenettelyitä.	ei ympäristönäkökultmia
Konsultointipalvelut	B	ei ympäristönäkökultmia	ei ympäristönäkökultmia

Selkeimmät ympäristönäkökulman omaavat linjaukset koskevat maantielautta- ja yhteysalusliikennettä sekä materiaaleja. Molemmissa kategorioissa pyritään käyttämään hankintakriteerinä hiilidioksidipäästöjä sekä huomioimaan kestävän kehityksen vaatimukset hankinnoissa.

Ympäristönäkökulman sisältäviä kehittämiskohteita kategorioilla oli huomattavasti vähemmän. Materiaalit-kategoriassa pyrittiin kehittämään kestävän kehityksen periaatteita edelleen. Teettämis- ja hankintapalveluiden tavoitteena on sisällyttää sopimukseen asti koko hankintaketjulle samat tavoitteet. Tavoitteet voivat liittyä myös ympäristöön.

3 Hankinnan ohjeistus

Hankinnan ohjeistus -palvelu sisältää Väyläviraston ja ELY-keskusten infra-hankintojen ohjeet ja malliasiakirjat. Palvelu on osa Väyläviraston toimintajärjestelmää ja sen sisältöä päivitetään jatkuvasti. Siinä esitetyt hankinnan ohjeistusta koskevat ohjetekstit on esitetty yleisellä tasolla ja ovat sovellettavissa kaikkiin tuotteisiin. Tässä selvityksessä esitetyt havainnot ovat poimintoja hankinnan ohjeistus -palvelusta kesällä 2018.

Hankinnan ohjeistus -sivusto käsittelee hankintaa prosessina, johon kuuluvat hankinnan suunnittelu ja valmistelu (A), kilpailutus (B) ja toteutuksen aikainen toiminta (C). Jokaisen kohdan alla voi olla vaihteleva määrä alaotsikoita hankintakategorian luonteen mukaisesti. Hankinnan ohjeistus -sivuston kategoriakohtaiset ohjeet kohdassa A, Hankinnan suunnittelu ja valmistelu, ei sisältänyt tietoa ympäristönäkökulmien sisällyttämisestä hankintaan, koska A-osion sisällön laatiminen oli tätä selvitystä tehtäessä kesken.

Hankinnan kilpailutus

Kohta B Kilpailutus sisälsi tietoa ympäristönäkökulmien huomioimisesta hankintailmoituksessa, tarjouspyynnössä sekä tarjoajien valinnassa ja tarjousten käsittelyssä. Muut alakohdat (päätökset, julkisuus, muutoksenhaku, sopimus ja arkistointi) eivät sisältäneet ympäristönäkökulmia.

Ympäristönäkökulma voidaan huomioida asetettaessa tarjoajille soveltuvuusvaatimuksia. Hankinta- ja erityisalojen hankintalain mukaan tilaaja voi pyytää ehdokasta ja tarjoajaa osoittamaan teknisen suorituskäytönsä ja ammatillisen pätevyytensä määrätyn asiakirjoin. Tällainen on esimerkiksi selvitys **ympäristönhallinnan toimenpiteistä**, jotka talouden toimija toteuttaa hankintasopimuksen toteuttamisen yhteydessä.

Tarjousten valintaperusteena voidaan käyttää parasta hinta-laatusuhdetta. Tämä tapahtuu asettamalla vertailuperusteita, jotka liittyvät tarjouksen laadullisiin, yhteiskunnallisiin, ympäristö- tai sosiaalisiin näkökohtiin tai innovatiivisiin ominaisuuksiin.

Tilaajalla on oikeus sulkea tarjoaja pois tarjouskilpailusta hankintalaissa säädetyn perustein. Hankinnanvaraisiin poissulkemisperusteisiin kuuluvat esimerkiksi ympäristö-, sosiaali- ja työoikeudellisten velvoitteiden rikkominen. Hankintayksikön tulee näyttää rikkomukset toteen.

Tarjousten käsittelyvaiheessa hankintayksiköllä on velvollisuus pyytää selvitystä, mikäli hankintayksikkö epäilee, että tarjouskilpailuun on jätetty hinnaltaan poikkeuksellisen alhaiselta vaikuttava tarjous. Selvitys voi koskea muun muassa ympäristö-, sosiaali- ja työoikeudellisten velvoitteiden noudattamista. Tilaajalla on myös oikeus hylätä poikkeuksellisen alhainen tarjous. Hylkäys voi tapahtua, jos palveluntarjoajan antama selvitys tai muu toimitettu näyttö ei tyydyttävästi selitä tarjottujen hintojen tai kustannusten alhaista tasoa. Hankintayksikön on hylättävä tarjous, jos tarjouksen alhainen hinta tai kustannukset johtuvat ympäristö-, sosiaali- tai työoikeudellisten velvoitteiden laiminlyönnistä.

Toteutuksen aikainen toiminta

Toteutuksen aikaista toimintaa (kohta C) koskevassa yleisessä ohjauksessa käsiteltiin ympäristöasioita investointien toteutus -kategoriassa. Ohjeistuksessa käsiteltiin sopimussakkoa, jonka määrittämiseen ei tarvita kirjallista huomautusta, jos kyseessä on toimittajan ympäristöasioihin liittyvä laiminlyönti.

4 Malliasiakirjat

Tätä esiselvitystä varten käytiin läpi hankinnan ohjeistus -sivustolle kootut malliasiakirjat seuraavien kategorioiden kohdalta: Suunnittelu, Investointien toteutus, Hoito ja käyttö, Ylläpito sekä Tekniset järjestelmät ja laitteet. Nämä kategoriat valittiin tarkasteluun, koska näissä voitiin olettaa olevan suurimmat mahdollisuudet vaikuttaa ympäristönäkökulmiin. Läpikäydyt malliasiakirjat on esitelty liitteessä 1. Malliasiakirjojen sisältö on käsitelty seuraavissa luvuissa.

Malliasiakirjat käytiin läpi käyttäen avainsanoja ("ympäristö", "luonto", "jäte" "maaperä", "vesi", "energia", "ilmasto", "suojelu" ja "materiaali") eri muodoissaan. Yhteensä läpikäytäviä malliasiakirjoja oli noin 220 kappaletta. Ennen asiakirjan läpikäymistä kirjattiin ylös, mitä tuotetta asiakirja koski sekä asiakirjan nimi ja järjestelmässä käytetty id-koodi. Näin voitiin varmistaa, että sama asiakirja käsiteltiin vain kerran.

Malliasiakirjojen ympäristönäkökulmat on esitelty tässä raportissa asiakirja-kohtaisesti, sillä sama asiakirja voi olla käytössä useammassa hankintakategoriassa. Asiakirjojen esittely kategoriakohtaisesti ei olisi ollut mielekästä tietojen toistamisen takia. Asiakirjojen laatimisvuosi on lisätty tekstiin tai raportin alaviitteeksi, jos laatimisvuosi on ollut saatavilla.

4.1 Ohjeet hankintailmoituksen laatimiseksi

Kaikissa EU-hankintailmoituksissa on kohta "Tietoa hankinnassa huomioiduista erityiskysymyksistä". Tässä kohdassa ilmoitetaan (kyllä/ei) otetaanko hankintamenettelyssä huomioon energiatehokkuusnäkökohtia. Tässä kohdassa tarkoitettujen ilmoitusten sisällöllä ei ole oikeudellisia vaikutuksia hankintamenettelyssä. Tietoja kerätään tilastotarkoituksiin, eivätkä vastaukset tule julki hankintailmoituksessa.

Hankintailmoituksessa, joka koskee EU-kynnysarvon ylittäviä teiden hoidon alueurakoita, otetaan huomioon energiatehokkuusnäkökohtia. Niin sanotuissa hoidonjohtourakoissa on huomioitu myös innovaationäkökohdat.

Kansallisen kynnysarvon ylittävän mutta EU-kynnysarvon alittavan toteutusurakka-tuotteen hankintailmoituksen laatimisohejeessa kuvataan, miten palveluntarjoajille asetetaan soveltuvuuden vähimmäisvaatimukset. Vaatimuksena voi esimerkiksi olla kolmannen osapuolen myöntämä sertifikaatti.

Hankintailmoituksen laatimisohe (kansallinen ilmoitus, investoinnit), ote:

Ehdokkaiden tai tarjoajien soveltuvuutta koskevat vaatimukset - -

*5) Ehdokkaalla/Tarjoajalla ja ilmoitetuilla alihankkijoilla tulee olla Raken-
tamisen Laatu RALA ry:n yritystasoinen tähän urakkaan ja esitettyihin ali-
hankintoihin soveltuva toimintatapojen sertifiointi tai muu vastaava näyttö
ulkopuolisesti todennetusta laadunhallinnasta.*

Lisäys kohtaan 5) enintään 500 000 euron urakoissa:

*Puuttuvan yritystasoisien sertifiointin tai todennuksen korvaa työmaa-
tasoinen sertifiointi tai ehdokkaan/tarjoajan oma dokumentoitu laatuun,
ympäristöhaittojen ehkäisyyn ja työturvallisuuteen kohdistuva toiminta-
ohjeisto ja edellä mainitun yritystasoisien hyväksynnän tai todennuksen ha-
keminen ja sitoutuminen sen saamiseksi edellytettyihin toimenpiteisiin ura-
kan aikana. - -*

4.2 Tarjouspyyntö ja sen liitteet

Tarjouspyyntö (avoin ja rajoitettu menettely) - suunnittelu

Suunnittelun rajoitetun hankintamenettelyn yhteydessä tehtäviin tarjouspyyntöihin tarkoitettussa asiakirjamallissa¹ kuvataan tarjouksen tekemiseen liittyviä tietoja (kohta 5.3 Tarjouksen sisältö). Tarjouksen sisältöosassa (kohta 5.3.2) tarjouksen tekijän tulee antaa ilmoitus, jonka mukaan tarjouksen tekijä on tarjousta laatiessaan huomionnut muun muassa ympäristönsuojelua koskevat velvoitteet. Sama velvoite sisältyy myös suunnittelun tarjouspyyntöihin avoimen hankintamenettelyn yhteydessä. Tarjoaja siis vakuuttaa, että on tietoinen ympäristönsuojelullisista näkökulmista. Tämä ympäristönsuojeluvelvoitteiden huomioimista koskeva vaatimus on ollut aiemmin hankintalaissa, mutta vuoden 2017 lakiuudistuksen jälkeen sitä ei enää laissa ole.

Tehtävämäärittely - suunnittelu

Tarjouspyynnön liiteaineistona voi olla muun muassa tehtävämäärittely. Esimerkiksi tiesuunnittelun tehtävämäärittely-liitteessä on kuvattu suunnittelu-tehtävä, sen tausta ja tavoitteet, suunnitelman laatimisen lähtökohdat ja suunnittelutyössä noudatettavat toimintatavat. Ympäristönäkökulmat sisältyvät lähes kaikkiin sisältökokonaisuuksiin. Tiesuunnitelman laatimisen lähtökohdat (kohta 3) alaotsikko 3.15.3 Ympäristöselvitykset) sisältää muun muassa yleis-suunnitelmavaiheessa tehtyjen selvitysten tiedot pilaantuneista maista.

Rakennussuunnittelun tehtävämäärittely -liitteessä on kuvattu rakennussuunnitelman tavoitteet, päämäärät sekä ohjeet. Ympäristönäkökulmasta suunnittelun lähtökohdiksi ja päämääriksi voidaan asettaa esimerkiksi meluhaittojen vähentäminen ja pohjavesivarojen likaantumisriskin pienentäminen.

¹ laadittu 20.6.2017

Ympäristövaatimukset - ratojen hoito

Myös ympäristövaatimukset voidaan esittää tarjouspyynnön liitteenä. Radan ja turvalaitteiden kunnossapito 2014–2019-tarjouspyynnön ympäristövaatimukset²-liitteessä on käsitelty muun muassa melua ja tärinää, materiaalien käyttöä, ilmastoa, energiaa ja ilmanlaatua. Lähtökohtana ympäristövaatimuksissa on kunnossapitotyön suorittaminen siten, että ympäristölle haitalliset vaikutukset ehkäistään ennalta tai minimoidaan. Urakoitsijan odotetaan noudattavan lainsäädäntöä, viranomaismääräyksiä ja -ohjeita sekä tilaajan ohjeita, kuten ratateknisiä ohjeita (osa 20, RATO 20) sekä Ympäristö ja rautatiealueet, kunnossapidon tiivistelmää. Ohjeet täydentävät hankkeen ympäristövaatimuksia. Urakoitsijan tulee lisäksi laatia ympäristösuunnitelma, joka käsittelee ympäristövaatimusten ja ympäristövaikutusten huomioimista toiminnan aikana. Suunnitelmaa tulee päivittää tarvittaessa. Ympäristövaatimukset sisältävät suosituksia, selvälläolovelvollisuuksia ja huomioitavia seikkoja.

*Radan ja turvalaitteiden kunnossapito 2014–2019 kunnossapitoalue 7
(Karjalan rata), TARJOUSPYYNTÖ, LIITE 1.14, YMPÄRISTÖVAATIMUKSET, ote:*

--

1.2 Melu ja värinä

Kunnossapitotyöstä aiheutuva melu ja värinä

Kunnossapidon työmenetelmien valinnassa on suosittava mahdollisimman hiljaisia välineitä ja menetelmiä.

--

1.9 Ilmasto, energia ja ilmanlaatu

Toimittajan velvollisuus on ottaa huomioon energiatehokkuus ja ilmastomuutokseen sopeutumisen edellyttämät toimenpiteet. Toimittajan on kunnossapitotyössään pyrittävä optimoimaan energiankulutusta sekä ohjattava järjestelmien käyttäjiä energiaa säästävien ratkaisujen ja käytäntöjen käyttöönotossa. Toimittajan on esitettävä ympäristösuunnitelmassaan keinot, joilla hillitään kunnossapidosta aiheutuvia kasvihuonepäästöjä ja parannetaan energiatehokkuutta.

--

Kunnossapitotehtävissä käytettävissä Toimittajan ja alihankkijoiden koneissa suositellaan käytettäväksi rikitöntä polttoöljyä ja laitteissa suositellaan käytettäväksi biohajoavaa hydraulikkaöljyä. Toimittajan on kiinnitettävä huomiota koneiden polttoaineen kulutukseen sekä aiheutuviin pako- kaasupäästöihin ja meluun. Kaluston mitoituksessa ja valinnassa on otettava huomioon ympäristönäkökulma.

--

² laadittu 27.9.2013

4.3 Sopimukset ja sopimuksen liitteet

Urakkasopimus – radan-, tien- ja sillanrakennusurakat, sillankorjaus- ja vesiväyläurakat

Hankinnan ohjeistus -palvelussa on yhteinen urakkasopimusasiakirja kaikkiin suunnittele ja toteuta -urakalla sekä kokonaisurakalla toteutettaviin radan-, tien- ja sillanrakennusurakoihin sekä sillankorjaus- ja vesiväyläurakoihin. Urakkasopimuksessa käsitellään muun muassa aikarajoituksia, jotka vaikuttavat siihen, milloin urakan aikaiset työt voidaan aloittaa ja milloin työskentely ei ole mahdollista. Näihin aikarajoituksiin kuuluvat muun muassa luonnonympäristön suojelua koskevat rajoitukset. Urakoitsijalle voidaan määrätä sanktio (sakko, urakoitsijan edustajan vaihto tai sopimuksen purku) laatupoikkeamien, niiden raportoinnin puutteiden tai muiden laiminlyöntien johdosta. Työtulos tai työtuloksen osa, joka ei vastaa sopimusvaatimuksia, on korjattava tai korvattava. Poikkeama voi liittyä ympäristöasioiden laiminlyöntiin.

Urakkasopimus (suunnittele ja toteuta -urakat, kokonaisurakat), ote:

7 Sopimussakot ja arvovähennykset

--

7.2 Muut sanktiot

--

Sakko

Kaikki poikkeamat johtavat aina tilaajan määräämään kiinteäsummaiseen sakkoon seuraavassa esitetyn taulukon mukaisesti.

Sakot ovat suuruudeltaan kiinteitä (alv 0 %) ja ne määräytyvät seuraavasti:

Sakon perusteena oleva toiminnallinen poikkeama	Samaan kategoriaan (alla nro:t 1,2,3 jne.) kohdistuvasta laiminlyönnistä määrättävät sakot, euroa		
	1. kerta	2. kerta	Seuraavat kerrat
1. Laatusuunnitelman vastainen toiminta ja ympäristöasioihin liittyvät laiminlyönnit Tähän kohtaan sisältyvät mm. seuraavat asiat: <ul style="list-style-type: none"> - laiminlyönnit teknisten työsuunnitelmien ja työvaihesuunnitelmien laatimisessa - puutteet suunnitelmissa esitettyjen laatuvaatimusten täyttymisen osoittamisessa (sisältää myös materiaalien laadunosoittamisen) - puutteet pääurakoitsijan toiminnassa aliurakoitsijoiden töiden laadunvarmistamisen seuraamisessa ja laadunosoittamisessa - laiminlyönnit reaaliaikaisessa laadunosoittamisessa 	1 000	2 000	3 000

Palvelusopimus –hoidon ja ylläpidon alueurakat

Hoidon ja ylläpidon palvelusopimuksen sopimusehdoissa käsitellyt kolmansille osapuolille aiheutuneet vahingot koskevat myös ympäristövahinkoja, josta urakoitsija vastaa suoraan lainsäädännön perusteella.

Palvelusopimus (Hoidon ja ylläpidon alueurakat), ote:

10 Muita määräyksiä

10.4 Sopimusaikana kolmansille osapuolille aiheutuneet vahingot

10.4.1 Vastuusta yleensä

Tienpidon yhteydessä saattaa aiheutua erilaisia vahinkoja tienkäyttäjille, kiinteistönomistajille ja muille kolmansille osapuolille.

Urakoitsija vastaa kolmansille tahoille aiheutuneista vahingoista, jos vahinko

*johtuu sopimusvelvoitteiden laiminlyömisestä tai jos vastuu vahingonkorvauslain, muun lainsäädännön, oikeuskäytännön tai ankaran vastuun (**ympäristövahingot**) perusteella muuten kuuluu urakoitsijalle. - -*

Urakkaohjelma–tie-, rata- ja siltaurakat sekä sillankorjausurakat

Urakkaohjelma on urakkasopimuksen liitteenä. Näin ollen urakkaohjelman velvoittavuus tulee urakkasopimuksen velvoittavuudesta. Urakkaohjelman ympäristövaatimusten ja -ohjeiden lähtökohtana on ympäristölle aiheutuvan haitan minimointi, ympäristölainsäädännön ja lupa- sekä ilmoitusehtojen noudattaminen. Seuraavaksi on esitelty keskeisimpiä sisältöjä neljästä urakkaohjelmasta. Urakkaohjelmat on laadittu vuosina 2014, 2016 sekä 2017 ja ne koskevat vesiväylien sekä tien-, sillan- ja radan kokonaisurakkaa sekä teiden hoidon alueurakoita.

Kaikkiin suunnittele ja toteuta -mallilla toteutettaviin tie-, silta- ja rataurakoihin tarkoitettussa urakkaohjelmassa viitataan ympäristönsuojelulain lisäksi muihin velvoittaviin määräyksiin ja ohjeisiin. Urakkakohtaisissa sopimusehdoissa voidaan antaa paitsi suosituksia myös varsinaisia sitovia velvoitteita.

Urakkaohjelma (tie-, rata- ja silta sekä sillankorjausurakat), ote:

7 Ympäristö

7.1 Yleistä

Urakoitsijan tulee noudattaa kulloinkin voimassa olevaa **ympäristölainsäädäntöä** ja viranomaisten ympäristölainsäädännön nojalla antamia määräyksiä sekä urakkaan liittyviä ympäristölainsäädännön nojalla myönnettyjä **lupa- ja ilmoitus ym. päätöksiä**.

- -

Rakennustoiminnassa syntyvät rakennus- ja purku**jätteet** lajitellaan erikseen teräs-, puu-, betoni-, asfaltti- ja sekajätteeseen. Kantoja ei saa läjittää.

- -

Urakoitsijan tulee noudattaa Liikenneviraston **ympäristöohjeistusta**, kuten radanpidon ympäristöohje (22/2013) ja ns. ympäristö RATO (18/2012).

Urakkaohjelma (tie-, rata- ja silta sekä sillankorjausurakat), ote:

7 Ympäristö

7.4 Urakkakohtaisia määräyksiä

Urakoitsijalle kuuluu kauppa- ja teollisuusministeriön kirjeen "Hankintojen **energiatohokkuutta** koskevien suositusten toimeenpano" huomioonottaminen hankinnoissa (kirje nro 14/872/98 KTM/25.9.2000).

- -

Rakennustyön yhteydessä purettava päällyste on **hyötykäytettävä** ensisijaisesti tämän hankkeen rakenteissa. Ylimääräisen päällysteen purkujätteen suhteen menetellään urakkaohjelman kohdan 2.4 (urakoitsijan oikeudet) ja kohdan 2.1.5 mukaisesti. Mikäli sitä halutaan välivarastoida myöhemmää käyttöä varten, on välivarastojalla oltava välivarastoinnista **ympäristöviranomaisen lupa**.

Kokonaisurakan urakkaohjelman malliasiakirja käsittelee pitkälti samoja asioita kuin suunnittele ja toteuta -urakka. Urakkaohjelmaan on kirjattu sekä yleistä että urakkakohtaista tietoa. Ohjelman kohta 9 (Ympäristö) on jaettu neljään alalukuun, jotka käsittelevät ympäristöasioita yleisesti, ympäristöasioiden roolia toiminta- ja laatu järjestelmässä ja -suunnitelmassa, ympäristöraportointia sekä urakkakohtaisia määräyksiä.

Urakkaohjelmassa on myös kuvattu ympäristöön liittyviä pyrkimyksiä kuten pyrkimys mahdollisimman korkeaan uudelleenkäyttöasteeseen (ruoppaus- ja louhintamassojen suhteen) sekä suosituksia käytettävistä poltto- ja hydraulioöljyistä.

Urakkaohjelma (vesiväyläurakat), ote:

9 Ympäristö

9.4 Urakkakohtaisia määräyksiä

*Tilaaaja suosittelee, että työkoneissa käytettävä kevyt polttoöljy on **rikitöntä***

*(< 0,005 p-%), käytettävä hydraulioöljy on **biohajoavaa** ja että yritykset liittyvät kuljetusalan **energiansäästösopimuksiin**. - -*

Kohdan 2, Urakoitsijan suoritusvelvollisuus, alakohdassa 2.6, Velvollisuus hakea lupia ja jättää viranomaisilmoituksia, kuvataan mahdollisesti urakoitsijan vastuulla olevat luvat ja ilmoitukset, joista eräät voivat olla ympäristönsuojelulain mukaisia.

Urakkaohjelma (vesiväyläurakat), ote:

2 Urakoitsijan suoritusvelvollisuus

2.6 Velvollisuus hakea lupia ja jättää viranomaisilmoituksia

Urakoitsija on velvollinen hankkimaan kaikki tämän sopimuksen mukaisten velvoitteidensa täyttämiseksi tarvittavat luvat, lukuun ottamatta tilaajan vastuulle - - kuuluvia lupia, tekemään tarvittavat ilmoitukset viranomaisille sekä järjestämään tarvittavat toimitukset. Mm. seuraavat luvat, ilmoitukset ja toimitukset saattavat tulla kyseeseen:

*l) **ympäristönsuojelulain** mukaiset ympäristöluvat tai -ilmoitukset (esim. meluilmoitus - -*

Lupien haku- ja ilmoitusvelvollisuudet eivät kuitenkaan ole täysin palveluntarjoajan vastuulla, sillä tilaajalla on ns. myötävaikutusvelvollisuus eli velvollisuus edesauttaa urakan toteutumista.

Urakkaohjelma (vesiväyläurakat), ote:

5 Tilaajan velvollisuudet

5.2 Myötävaikutusvelvollisuus

5.2.2 Velvollisuus hankkia tarvittavat päätökset ja luvat

Tilaajan näihin velvollisuuksiin kuuluu:

*- - **vesi- ja ympäristölainsäädännön** edellyttämät luvat.*

Hoidon ja ylläpidon alueurakoiden urakkaohjelmassa ympäristönäkökulmia sisältyy muun muassa järjestys- ja turvallisuusmääräyksiin, palveluntarjoajan velvollisuuksiin sekä palveluntarjoajan käyttämiin koneisiin ja kalustoon. Urakkaohjelman järjestys- ja turvallisuusmääräykset -kohdan alakohtaan "Ympäristöasiat" kuuluvat muun muassa määräykset sivutuotteiden käytöstä.

Urakkaohjelma, hoidon ja ylläpidon alueurakat, 16.10.2017

Hoidon ja ylläpidon alueurakka, ote:

2 Järjestys- ja turvallisuusmääräykset

2.3 Ympäristöasiat

*Jos urakoitsija haluaa käyttää **sivutuotteita**, on urakoitsijan saatava tilaajan hyväksyntä ja lisäksi esitettävä materiaalin tuoteseloste sekä hankittava aineen käytölle tarvittava ympäristölupa ja sitouduttava vastaamaan ympäristöluvanmukaisista seurannoista ja niistä aiheutuvista kustannuksista. Sivutuotteiden käyttö on myös raportoitava tilaajalle kuukausittain.*

Hoidon ja ylläpidon alueurakoihin on tuotu päästövaatimukset urakoitsijan kalustolle. Vaatimukset laajenevat ympäristönäkökulmien osalta vuonna 2019 alkavissa alueurakoissa.

Urakkaohjelma, hoidon ja ylläpidon alueurakat, 16.10.2017

Hoidon ja ylläpidon alueurakka, ote:

4 Eriyiset urakkaa koskevat määräykset

4.5 Urakoitsijan kalustoa koskevat vaatimukset

*Kuorma-autokaluston tulee täyttää EURO III-luokan **päästövaatimukset** ja traktoreiden vaiheen II vaatimukset (stage II). Vaatimus ei koske tilapäisesti (alle 14 vrk) käytössä olevia kalustoja. - -*

Hoitoluokan I s teillä raskaan kaluston tulee täyttää EURO IV-normin päästövaatimukset.

1.10.2019 lähtien raskaan kaluston tulee täyttää EURO IV-normin päästövaatimukset. - -

*1.10.2019 lähtien vaaditaan **polttoainekulutuksen** seurantatavan ja urakassa käytetyn käyttövoiman ilmoittaminen.*

*1.10.2019 lähtien vaaditaan urakkakohtainen ympäristösuunnitelma, jossa **energiatehokkuus** osa-alueena vaaditaan osana toiminta- ja laatusuunnitelmaa*

1.10.2020 lähtien käytettävän kaluston tulee täyttää stage IIIA ja IIIB vaatimus kevyen liikenteen väylillä. --

Toiminta- ja laatusuunnitelma –hoidon ja ylläpidon alueurakat

Hoidon ja ylläpidon alueurakoiden toiminta- ja laatusuunnitelman sisältöä koskevassa malliasiakirjassa on esitetty suunnitelman sisältövaatimukset. Asiakirja käsittelee sekä tarjousvaiheen alustavan että toteutusvaiheen täydennetyn suunnitelman. Tarjousvaiheen toiminta- ja laatusuunnitelmalla on tarkoitus arvioida tarjoajan laaduntuottokykyä. Valitun palveluntuottajan tulee täyden-

tää tarjousvaiheessa esitettyjä toiminta- ja laatusuunnitelmaa siten, että suunnitelman tarkennuksessa esitetyt vaatimukset tulevat täytetyiksi. Tarjousvaiheessa esitetty toiminta- ja laatusuunnitelma on siis sitova, vaikka se onkin laadittu alustavaksi ja tarkennettavaksi. Tarkennetussa toiminta- ja laatusuunnitelma-asiakirjassa on käsitelty omana kohtanaan ympäristöasioiden huomiointi urakassa.

*Toiminta- ja laatusuunnitelman sisältö
Hoidon ja ylläpidon alueurakka, 16.10.2017,
Hoidon ja ylläpidon alueurakka 2018-2023, ote:*

6 Ympäristöön liittyvien asioiden huomiointi urakassa

6.1 Toiminta- ja laatusuunnitelman tarkennus

6.1.1 Ympäristöön liittyvien asioiden huomiointi

*Toiminta- ja laatusuunnitelmassa tulee kuvata:
miten urakoitsija huomioi jätehuoltoon ja ympäristönsuojeluun liittyvät asiat,
miten urakoitsija toimii ympäristöä pilaavien materiaalien käytön minimoimiseksi, maa-ainesalueiden ympäristön suojelu sekä pöly-, melu- ym. haittojen torjunta, läjitysmassojen käytön suunnittelu (viranomaisluvut ym.), ympäristöriskien kartoitus, maisema- ja ympäristökohteiden huomioon ottaminen - -*

Työkohtainen tarkennus hoidon ja ylläpidon alueurakoihin

Tätä asiakirjaa³ käytetään tarkentamaan laatuvaatimuksia, vuosittaisten töiden ja tehtävien työmääriä, ajoitusta sekä työrajoja. Käsiteltäviä asioita voivat olla esimerkiksi talvihoito, liikenteen varmistaminen erikoistilanteissa sekä ylläpito- ja korvausinvestoinnit. Ympäristönäkökulmia on käsitelty tässä asiakirjassa epäsuorasti muun muassa viheralueiden hoidon kautta.

Työkohtainen tarkennus, hoidon ja ylläpidon alueurakat, 16.10.2017, hoidon ja ylläpidon alueurakka 2018-2023, ote:

2 Liikenneympäristön hoito

2.3 Viheralueiden hoito

- -

Vieraslajien torjunta

Lupiinit niitetään ennen siementen kehittymistä seuraavissa kohteissa - -

Tiedossa olevat jättiputkiesiintymät, joiden torjunta on tekemättä tai kesken

- -

Muut torjuttavat haitalliset vieraslajiesiintymät, joiden torjunta on tekemättä tai kesken- -

Kemiallisten torjunta-aineiden käyttö - -

*Kemiallisten torjunta-aineiden käyttöä **pohjavesialueiden** ulkopuolella tarkennetaan seuraavasti - -*

³ laadittu 16.10.2017

Tuotevaatimusmalli

Suunnittelua sisältävän urakan tuotevaatimusmalli sisältää urakkakohtaiset tuotevaatimukset ja arvonnvähennykset. Malliasiakirjassa esitetään tekniset laatuvaatimukset, jotka ovat sopimuskohtaisia. Käytännössä asiakirja ohjaa rakennussuunnitelman laatimista. Alustava rakennussuunnitelma toimitetaan tilaajalle tarjouksen yhteydessä ja tarjoajan tulee esittää alustavat ympäristösuunnitelmat. Asiakirjassa on käsitelty myös tilaajalla hyväksyttävistä materiaaleista⁴.

4.4 Turvallisuusasiakirjat

Turvallisuusasiakirja

Väylähankkeiden rakennus- ja kunnossapitotöiden turvallisuusasiakirja (laadittu 14.6.2016) perustuu valtioneuvoston asetukseen (VNA 205/2009) rakennustyön turvallisuudesta. Asetusta sovelletaan sekä maan alla että päällä ja vedessä tapahtuvaan rakentamiseen sekä näihin liittyviin asennustöihin, purkamiseen, maa- ja vesirakentamiseen sekä rakentamissuunnitteluun ja hankkeen valmisteluun.

Asetuksen mukaan rakennuttajan on laadittava rakentamisen suunnittelua ja valmistelua varten turvallisuusasiakirja, jossa selvitetään ja esitetään toteutettavan hankkeen ominaisuuksista, olosuhteista ja luonteesta aiheutuvat vaara- ja haittatekijät sekä hankkeen toteuttamiseen liittyvät työturvallisuutta ja työterveyttä koskevat tiedot. Tilaaja voi esittää asiakirjassa myös rakennuttajalle erilaisia turvallisuusvelvoitteita, joita myös aliurakoitsijoiden on noudatettava.

Turvallisuusasiakirja toimii urakkasopimuksen liitteenä. Tilaaja toimittaa lisäksi urakoitsijalle turvallisuussäännöt ja menettelyohjeet, jotka täydentävät turvallisuusasiakirjaa. Koska turvallisuusasiakirjassa lähtökohtana on työtä tekevien turvallisuus, luontoon ja ympäristöön liittyviä näkökulmia on käsitelty niiden aiheuttaman vaaran kautta. Esimerkiksi urakan olosuhteista aiheutuvat vaara- ja haittatekijät voivat johtua puutteellisesta jätehuollosta työmaalla. Haittaa voi aiheutua paitsi ihmisille myös ympäristölle.

Turvallisuussäännöt ja menettelyohjeet

Turvallisuussäännöt ja menettelyohjeet on VNA 205/2009 8 §:n mukainen asiakirja, jossa tilaaja muun muassa asettaa tavoitteet ja vaatimukset turvallisuudelle, ohjeet turvallisuusseurannalle sekä tarkastuksille, yhteistoiminnalle ja työmaakokouksille. Turvallisuussääntöjen ja menettelyohjeiden tarkoitus on täydentää työturvallisuuslainsäädännön vaatimuksia sekä Väyläviraston ja Liikenne- ja viestintävirasto Traficomien ohjeita ja määräyksiä. Lähtökohtana on nolla tapaturmaa -ajattelu. Asiakirjan sisältö on palveluntarjoajaa velvoittava ja vaatimukset tulee huomioida niin tarjousta laadittaessa kuin suunniteltaessa ja toteutettaessa urakkaan kuuluvia töitä. Ympäristönäkökulmasta turvalli-

⁴ Asiakirjasta löytyy maininta erään sen kohdan keskeneräisyydestä (eurokoodien soveltaminen)

suussääntöjen ja menettelyohjeiden lähtökohtana on ympäristölle aiheutuvan haitan minimointi sekä ympäristöviranomaisten säädösten noudattaminen.

Teiden rakentamishankkeissa tai -urakoissa, päällystys- ja tiemerkinäurakoissa, tiestön valaistus- ja telematiikkaurakoissa sekä muissa tienpitoon liittyvissä hankkeissa käytettäväksi on laadittu 16.10.2017 Turvallisuuksäännöt ja menettelyohjeet -asiakirjapohja. Asiakirjan kohdassa 6, Toimenpiteet ja menettelyt turvallisuuden varmistamiseksi, viitataan urakkaohjelmaan. Kohdan 6.1, Työntekijöihin liittyvät menettelyt, alakohta 6.1.5, henkilösuojainten ja varoitusvaatetuksen käyttö, määrää ympäristönsuojelun huomioimiseen liittyvistä toimista.

Turvallisuuksäännöt ja menettelyohjeet, ote:

6.1.5 Henkilösuojainten ja varoitusvaatetuksen käyttö

*Päätoteuttajan tulee varmistaa, että työmaalla noudatetaan voimassa olevaa lainsäädäntöä henkilösuojainten ja varoitusvaatetuksen käytössä. Vastuu käsittää myös työssä käytettävien aineiden ja materiaalien osalta **ympäristönsuojelun** huomioonottamisen*

Myös kohdat 6.2 Käytettävät koneet ja laitteet sekä 6.3 Kemikaalien käyttö sisältävät ympäristönsuojeluun liittyviä velvoitteita.

Turvallisuuksäännöt ja menettelyohjeet, ote:

6.2 Käytettävät koneet ja laitteet

- - Koneiden ja laitteiden tankkaamisen, asennuksen, käytön ja huollon yhteydessä on estettävä öljyn tms. pääsy **maaperään**.

- -

6.3 Kemikaalien käyttö

*Maalien, öljyjen, polttonesteiden, bitumiliuosten ja liuottimien käsittelyssä on **noudatettava huolellisuutta**. Polttonesteet ja muut kemikaalit on säilytettävä tiiviissä astioissa. - -Aineiden päästäminen maahan tai veteen on kielletty. Urakoitsija on kirjanpitovelvollinen jäteöljyistä.*

- **-Pinta- ja pohjavesien sekä maaperän suojelua** koskevia ohjeita on käsitelty urakkaohjelmassa. - -Päätoteuttajan tulee laatia suunnitelmat vahinkotapausten varalle ja varmistaa, että urakkakohteessa on öljyn imeyttämisainetta vahinkotapausten varalta. Öljyä vuotavia koneita tai autoja ei saa käyttää urakkakohteessa. Jos öljyä tai muita edellä tarkoitettuja nesteitä kuitenkin vahinkotapauksessa pääsee maahan tai veteen, on saastunut maa kiireellisesti poistettava ja ilmoitettava asiasta palo- ja pelastusviranomaiselle sekä tarvittaessa ympäristönsuojeluviranomaisille. Lisäksi on huolehdittava pilaantuneen maan asianmukaisesta jatkokäsittelystä

Kohdan 6.6, Työmaan siisteys ja järjestys, laatimisohejeessa ohjataan kirjamaan työmaan siisteyteen ja järjestyksen varmistamiseen liittyvät ohjeet ja vaatimukset. Tällainen voi olla esimerkiksi velvoite laatia jätehuoltosuunnitelma osana ympäristösuunnitelmaa. Esimerkissä kuvataan myös päätoteuttajan velvoite huolehtia siitä, että muut urakassa toimivat palveluntarjoajat noudattavat samoja määräyksiä.

Kohdan 7, Erityisiä työmenetelmiä koskevat ohjeet, tarkoitus on kuvata tarkemmin tilaajan ohjeet ja vaatimukset, joita tulee noudattaa turvallisuusmääräyksiensä lisäksi. Malliasiakirjaan on kerätty esimerkkejä (13 kappaletta), joista valitaan urakkaa koskevat. Tarvittaessa tilaaja voi myös lisätä listauksen ulkopuolelta haluamansa otsikon ja sen mukaisen sisällön.

Turvallisuussäännöt ja menettelyohjeet, ote:

*7 Erityisiä työmenetelmiä koskevat ohjeet
7.13 Melu, värinä ja pöly*

*Päätoteuttajan on tehtävä kunnan ympäristönsuojeluviranomaiselle ympäristönsuojelulain (527/2014) 118 §:n mukainen kirjallinen ilmoitus **tilapäistä melua tai värinää** aiheuttavasta toimenpiteestä tai tapahtumasta, jos melun tai värinän on syytä olettaa olevan erityisen häiritsevää. - - Urakoitsijan on myös huolehdittava tiedottamisesta ympäristön asukkaille.*

Hankinnan ohjeistus-palvelusta on saatavilla samainen asiakirja myös rautateiden rakentamis-, perusparantamis- ja kunnossapitohankkeille sekä vesiväylien rakentamis- ja kunnossapitohankkeille.

Maastossa tapahtuvien töiden turvallisuusohje

Suunnitteluhankkeiden maastossa tapahtuviin mittaus-, suunnittelu-, tarkastus- ja tutkimustöihin on laadittu turvallisuusohje⁵, jonka lähtötietoina ovat riskiarvioinnit ja turvallisuus selvitykset. Ohje toimii suunnittelukonsultille oman kohdekohtaisen turvallisuussuunnitelman pohjana. Asiakirjassa tulee käsitellä suunnittelualue ja sen läheisyydessä sijaitsevat kohteet sekä vaarat. Samalla tulee varmistaa, että ympäristölle aiheutetaan mahdollisimman vähän haittaa tehtävän työn yhteydessä.

⁵ laadittu 5.2.2018

4.5 Kokousmateriaalit

Kokouksiin ja muuhun tähän rinnastettavaan toimintaan liittyvissä malliasiakirjoissa on esitetty vaihtoehtoiset ja valinnaiset tekstit, joita asiakirjan käyttäjä voi täydentää haluamallaan tavalla.

Työmaakokouspöytäkirja

Hoidon ja ylläpidon alueurakan työmaakokouspöytäkirjan käsiteltäviin kohtiin kuuluu ympäristöraportointi. Pöytäkirjan liitteeksi laitetaan HARJA-palvelusta otettu ympäristöraportti.

Työmaakokouspöytäkirja, Hoidon ja ylläpidon alueurakka, ote:

14 Ympäristöraportointi

*Käytiin läpi ympäristöraportointia varten kerättävät **määrät ja todettiin toteumat***

Välikatselmus ja vastaanottopöytäkirja

Hoidon ja ylläpidon alueurakan välikatselmuspöytäkirjaa käytetään paitsi välikatselmuksessa myös viimeisen urakkavuoden käsittelyssä, jonka jälkeen vastaanottotarkastuspöytäkirjaan kirjataan koko urakka-ajan yhteenveto.

Malliasiakirjan kohta 10 Ympäristöraportointi käsittää sopimusvuoden aikana käytettyjen ympäristöraportoitavien materiaalien ja käsiteltyjen jätteiden määrät tonneina tai litroina. Kokouksessa käydään läpi myös suolan varastokirjanpito.

Välikatselmuspöytäkirja, Hoidon ja ylläpidon alueurakka, ote:

10 Ympäristöraportointi

*Sopimusvuoden 20XX–20XX aikana on käytetty ympäristöraportoitavia **materiaaleja ja käsitelty jätteitä** ympäristöraportin mukaisesti seuraavasti:*

- talvisuola (NaCl, hiekoitushiekan suola, CaCl₂-liuos)*
- kesäsuola (CaCl₂)*
- hiekoitushiekka*
- kaliumformiaatin mahdollinen käyttö*
- kerättyjen roskien ja jätteiden määrät*
- murskeiden määrät*
- rikkaruohojen torjuntaan ja heinittymisen estoon mahdollisesti käytetyt aineet ja niiden määrät (litroina)*

4.6 Yhteenveto malliasiakirjojen sisällöstä

Asiakirja-luokka	Asiakirja	Ympäristönsuojelulliset teemat	Asiakirjan sisältö
Ohjeet	Ohje hankintailmoituksen laatimiseen (erityisalat, EU-kynnysarvon yli)	energiatehokkuus	Energiatehokkuus huomioidaan hankinnan kohteessa hankekohtaisesti.
	Ohje hankintailmoituksen laatimiseen (investointien toteutus, kansallisen rajan yli)	ympäristöhaittojen ehkäisy	Palveluntarjoajan soveltuvuuden vähimmäisvaatimus (sertifikaatti) enintään 500 000 euron urakoissa.
Tarjouspyyntö ja sen aineisto	Tarjouspyyntö, Suunnittelu, rajoitettu & avoin hankintamenettely	ympäristöhaittojen ehkäisy	Edellytetään tarjouksen jättäjältä ilmoitus ympäristönsuojelua koskevien velvoitteiden huomioimisesta tarjousta laadittaessa.
	Tarjouspyynnön liiteaineisto, tehtävämäärittely	ympäristöhaittojen ehkäisy	Lähtökohtana suunnitelman laatimiselle.
	Tarjouspyynnön liiteaineisto, ympäristövaatimukset	ympäristöhaittojen ehkäisy, melu ja värinä, luonnon-suojelu, ympäristölle haitallinen toiminta tai ympäristövahingot, materiaalitehokkuus, jätehuolto, ilmastomuutoksen torjunta ja hillintä, energiatehokkuus	Ehkäistävä ennalta ympäristöhaitta. Jos ei voida kokonaan ehkäistä, tulee rajoittaa. Huomioitava työtapojen, kaluston huollon ja poikkeustilanteiden vaikutus. Ympäristön seurantaohjelman mukaisia radanpidon pohja- ja pintavesien vaikutuksia tarkkailee pääasiassa tilaaja.

Asiakirja-luokka	Asiakirja	Ympäristönsuojelulliset teemat	Asiakirjan sisältö
Sopimukset ja sopimusliitteet	Urakkasopimus	luonnonsuojelu	Viittaus aikarajoituksiin, jolloin töitä ei voi tehdä.
	Urakkasopimus	ympäristölle haitallinen toiminta tai ympäristövahingot	Tilaaajan asettama sanktio toiminnallisesta poikkeamasta.
	Palvelusopimus	ympäristölle haitallinen toiminta tai ympäristövahingot	Urakoitsijan vastuu ympäristövahingoista. Käytetään sellaisen yrityksen kanssa, joka lähettää ulkomaalaisia työntekijöitä työskentelemään Suomeen.
Sopimukset ja sopimusliitteet	Urakkasopimuksen liiteaineisto, urakka-ohjelma	ympäristöhaittojen ehkäisy	Urakoitsijalla ympäristölainsäädännön noudattamisvelvollisuus.
	Urakkasopimuksen liiteaineisto, urakka-ohjelma	ympäristöhaittojen ehkäisy	Tilaajalla velvollisuus myötävaikuttaa lainsäädännön edellyttämiin lupiin.
	Urakkasopimuksen liiteaineisto, urakka-ohjelma	jätehuolto	Velvollisuus lajitella jätteet.
	Urakkasopimuksen liiteaineisto, urakka-ohjelma	ympäristöhaittojen ehkäisy	Velvollisuus noudattaa Liikenneviraston ympäristöohjeistusta.
	Urakkasopimuksen liiteaineisto, urakka-ohjelma	energiatehokkuus	Urakoitsijan velvollisuus huomioida hankinnoissa energiatehokkuutta koskevien suositusten toimeenpano.

Asiakirja-luokka	Asiakirja	Ympäristönsuojelulliset teemat	Asiakirjan sisältö
	Urakkasopimuksen liiteaineisto, urakka-ohjelma	ympäristöhaittojen ehkäisy	Suositus käyttää työ-koneissa rikitöntä polttoöljyä, biohajoavaa hydraulioöljyä sekä liittyä energiansäästö-sopimukseen.
	Urakkasopimuksen liiteaineisto, urakka-ohjelma	materiaali-tehokkuus	Urakoitsijan hyväksytettävä sivutuotteet tilaajalla, vastattava mahdollisesta ympäristöluvasta sekä ympäristönluvan mukaisista seurannoista sekä raportoitava käytöstä tilaajalle.
	Urakkasopimuksen liiteaineisto, urakka-ohjelma	ilmastonmuutoksen torjunta	Päästöluokat urakoitsijalle kalustolle, polttoainekulutuksen seuranta sekä energiatehokkuuden sisällyttäminen toiminta- ja laatusuunnitelmaan.
	Urakkasopimuksen liiteaineisto, toiminta- ja laatusuunnitelma	ympäristöhaittojen ehkäisy, jätehuolto	Urakoitsijan esitettävä, miten huomioi esimerkiksi jätehuollon ja ympäristö-riskien kartoituksen.
	Urakkasopimuksen liiteaineisto, työkohtainen tarkennus	ympäristöhaittojen ehkäisy, luonnon-suojelu	Ohjeistettu miten tulee toimia vieraslajiesiintymien kanssa sekä kemiallisten torjunta-aineiden käyttö.
Sopimukset ja sopimus-liitteet	Urakkasopimuksen liiteaineisto, tuotevaatimusmalli	ympäristöhaittojen ehkäisy	Urakoitsijan esitettävä alustava ympäristösuunnitelma sekä hyväksytettävä tilaajalla materiaalit.

Asiakirja-luokka	Asiakirja	Ympäristönsuojelulliset teemat	Asiakirjan sisältö
	Urakkasopimuksen liiteaineisto, turvallisuusasiakirja	ympäristöhaittojen ehkäisy	Tilaaaja toimittaa urakoitsijalle turvallisuus-säännöt ja menettely-ohjeet.
	Urakkasopimuksen liiteaineisto, urakka-ohjelma	ympäristöhaittojen ehkäisy	Päätoteuttajan vastuu varmistaa, että työmaalla noudatetaan voimassa olevaa lainsäädäntöä.
	Urakkasopimuksen liiteaineisto, urakka-ohjelma	ympäristöhaittojen ehkäisy, luonnon-suojelu	Kone- ja laitetöissä ei saa tapahtua maaperän pilaantumista.
	Urakkasopimuksen liiteaineisto, urakka-ohjelma	ympäristöhaittojen ehkäisy	Käsittelyssä noudatettava huolellisuutta.
	Urakkasopimuksen liiteaineisto, urakka-ohjelma	ympäristöhaittojen ehkäisy, luonnon-suojelu	Laadittava suunnitelmat vahinkojen varalle, öljyä vuotavien koneiden käyttökielto, pääurakoitsijan huolehdittava että aliurakoitsijat noudattavat määräyksiä.
	Urakkasopimuksen liiteaineisto, urakka-ohjelma	ympäristöhaittojen ehkäisy	Velvollisuus tehdä ilmoitus viranomaiselle sekä tiedottaa asukkaille.
Kokous-materiaalit	Työmaakokouspöytäkirja	ympäristöhaittojen ehkäisy	Velvollisuus seurata ja raportoida käytetyistä materiaaleista ja aineista.
	Välikatselmus ja vastaanottopöytäkirja	ympäristöhaittojen ehkäisy	Velvollisuus seurata ja raportoida käytetyistä materiaaleista ja aineista

5 Asiantuntijahaastattelut

Osana Jyväskylän kauppakorkeakoulun pro gradu -tutkielmaa kesän 2018 aikana haastateltiin Liikennevirastosta niitä tahoja, jotka vastaavat hankinnan linjauksista (kategoriavastaavat), hankinta-asiakirjoista (tuotevastaavat) tai tekevät hankintaa päätyönään tai työn ohessa (projektipäälliköt). Kaiken kaikkiaan työhön haastateltiin 15 asiantuntijaa. Tässä raportissa esitetään haastattelujen keskeiset tulokset. Pro gradu -tutkielma täydentää tätä esiselvitystä ja tuo syvyyttä kokonaiskuvaan, joka on esiselvityksessä rakennettu *Hankinnan ohjeistus* -sivuston tietojen pohjalta.

Haastateltujen henkilöiden kokemus hankintoihin osallistumisesta tavalla tai toisella vaihteli 5 ja 20 vuoden välillä. Vastaajista 13 työskenteli suunnittelun, investointien toteutuksen, hoidon tai ylläpidon hankintojen parissa. Haastattelut henkilöt tekivät pääasiassa hankintoja hankintaryhmään A, eli niihin tuote- ja palveluryhmiin, joiden toimittajamarkkinoiden näkökulmasta Liikennevirasto ja ELY-keskukset ovat joko erittäin merkittävä toimija ja asiakas tai ainoa asiakas Suomessa. Haastateltavia valittiin lukumääräisesti eniten edellä mainituista kategorioista ja hankintaryhmästä, sillä Liikenneviraston tulostavoitteen mukainen tehtäväanto ohjasi tarkastelemaan ympäristönäkökulmia vaikuttavimpien hankintakategorioiden osalta.

Haastateltavat valittiin keskittymällä ensisijaisesti suunnittelun, investointien toteutuksen, hoidon ja käytön sekä ylläpidon kategori- ja tuotevastaaviin. Haastattelujen yhteydessä vastaajia pyydettiin suosittelemaan tulevia haastateltavia henkilöitä. Haastatteluihin valittiin projektipäälliköt pääasiassa näiden suosittelevien perusteella. Näin ollen haastateltavien valinnassa hyödynnettiin lumipallovalintaa. Kaiken kaikkiaan kesän 2018 aikana haastattelua pyydettiin 19 henkilöltä. Pyynnöt esitettiin sähköpostitse viiden viikon aikana alkaen 1.6.2018. Kaikista lähestytyistä asiantuntijoista kolme ei vastannut haastattelupyyntöön ja yksi kieltäytyi haastattelusta.

5.1 Linjaukset ja periaatteet

Yleisimmät linjaukset ja periaatteet, joita vastaajien mielestä kaikkien hankintoihin osallistuvien tulisi huomioida koskivat hankintalain ja Liikenneviraston sisäisten ohjeiden noudattamista sekä malliasiakirjojen käyttöä. Näiden käytännön työtä ohjaavien perusperiaatteiden lisäksi vastaajat toivat esille myös hankintojen perusteellisen suunnittelemisen. Hankittavan kohteen tunteminen, toimijoiden kuunteleminen ja markkinoiden kartoitus koettiin tärkeiksi tekijöiksi hankinnan laadun varmistamisessa. Vastaajat kokivat, että ohjeista poikkeaminen oli riskialtista ja voi johtaa lopputulokseen, jossa palveluntarjoaja valitsee hankintapäätöksestä tai itse hankintaprosessista. Tämä puolestaan voi vaikuttaa negatiivisesti Liikenneviraston julkisuuskuvaan.

*"Hankintahan pitäis tehdä niin, että me itse tiedetään mitä me halutaan. Että se on mietitty kunnolla. Että hankinnan aikana ei enää arvuutella."
(P5)*

"Hankintalain mukaisesti toimitaan, noudatetaan ohjeita. Lisäksi osasto- ja projektikohtaisia ohjeita, joiden noudattaminen vaikuttaa suoraan laatuun." (P6)

Muut esille tulleet hankinnan perusperiaatteet koskivat Liikenneviraston toimijoiden resurssien, niin rahallisten kuin ajallistenkin, tehokasta käyttöä sekä kokonaisvaltaisen ajattelun omaksumista väylähankkeissa. Resurssien kohdalla tuotiin esille myös palveluntarjoajien resurssit muun muassa sen kautta, miten Liikennevirasto saa palveluntarjoajan kaiken potentiaalin hyödynnettyä erilaisissa hankkeissa. Eräs vastaajista toi esiin sanktiot ja kannustimet, joilla voidaan varmistaa paitsi haluttu laatu myös kannustaa palveluntarjoajia parempaan lopputulokseen.

"Markkinaseuranta on hyvä tehdä, tätä koskee monia toimittajia. Sit ylläpitää sellanen organisoitu hankintamalli ja varsinkin jos tehdään yhteishankintoja. Mahdollisimman hyvä suunnittelu ja ajoissa liikkeelle, ettei tule kiire." (P10)

"Suunnittelu, investointien toteutus, hoito ja käyttö ja ylläpito on putki. Meidän täytyy ajatella väylien kokonaisuuden hallintaa, että se on putki." (P9)

Osa esiin tulleista asioista koski myös niitä periaatteita, jotka ohjaavat hankinnan kohteelle asetettaviin kriteereihin liittyvää työtä. Toiminnan pitkäjänteisyyden huomioiminen, sopimusehtojen noudattaminen ja selkeät tuotevaatimukset nousivat esille käytännön ohjeina.

Linjauksia ja periaatteita koskevissa vastauksissa ei tullut esille ympäristönäkökulmia. Sen sijaan Liikenneviraston vastuu markkinoiden toimivuuden kannalta tuotiin esille.

"Markkinoiden kannattavuuden tutkiminen on tärkeää myös, että syntyy kilpailua. On tärkeää, että jos palveluntarjoajia on vähän niin että kaikki pysyis mukana." (P8)

5.2 Hankinnan kriteerit

Hankinnan kohteelle asetettavista kriteereistä yleisimmät olivat laatuun liittyvät vaatimukset. Laadunvarmistamisen määrittely vaihteli sen mukaan, mitä kyseessä olevassa kategoriassa hankittiin. Laatuun liittyvät kriteerit voidaan määritellä esimerkiksi asettamalla hankittavalle työlle, kuten rakentamiselle ja sen lopputuotteelle, tekniset laatuvaatimukset. Toisaalta laatuvaatimuksia voidaan asettaa myös käytettäville materiaaleille. Erityisen haasteelliseksi laatuvaatimusten asettaminen koettiin suunnittelua eli asiantuntijapalvelua hankittaessa. Vastaajat myös kokivat, että tietyissä tilanteissa palveluntarjoajilla on vaikeuksia ymmärtää erityisen korkealle asetettuja tuotevaatimuksia.

"Hankinnan kriteerit liittyy pitkälle laatuun. Erityisesti kun puhutaan suunnittelupalveluista, siitä on monenlaista näkökulmaa mitä se on ja miten sitä mitataan." (P1)

Kovimmat vaatimukset on elinkaarihankkeissa. Palveluntuottajat kokee että ne on liian tiukat vaatimukset. esim hoidon suhteen, meidän moottoriella hoidon vaatimukset on korkeammat kuin ympäröivällä tiestöllä, mutta siinä on 18 vuoden sopimus ja siinä on otettu ennakoon huomioon että laatu täytyy olla tämä. Se on kieltämättä vähän kiusallista. Sitä ei koeta oikeudenmukaiseksi. (P12)

Ympäristönäkökulmat nousivat esille hankinnan kohteelle asetettavien kriteerien osalta. Erilaiset ympäristökriteerit koskivat toteutuksen aikaisia laite-, menetelmä ja kalustovalintoja, palveluntarjoajan osaamista sekä tuotevaatimuksia. Yleisimpänä lähtökohtana näissä vaatimuksissa on ympäristölle aiheutuvan haitan ennaltaehkäisy tai minimointi.

Ympäristöhyödyt voivat toteutua myös hankittavan kohteen muiden vaatimusten kautta. Esimerkiksi rakenteen pitkä käyttöikä sekä vähäinen korjaus- tai huoltotarve vaikuttavat suoraan energia- ja materiaalisäästöihin. Tällainen elinkaarinäkökulma oli kuitenkin huomattavasti pienemmässä roolissa hankinnalle asetettavissa kriteereissä kuin esimerkiksi sopimuksen toteuttamisen aikaisen toiminnan rajoittaminen ympäristönsuojelun näkökulmasta.

Eri kategorioiden väliset erot ympäristönäkökulmissa tulevat esille siinä, missä laajuudessa ympäristönäkökulmat sisältyivät vastaajien mielestä kategorian toimintaan yleisesti.

"Suunnittelu on vähän eri vinkkelinä kuin joku kunnossapito tai investointien toteutus. - - se mitä me hankitaan, sen tekemisen toteutustapa vai sen lopputulos mitä me haetaan. niissä molemmissa on se ympäristöasia. ja nyt jos ajatellaan suunnittelua, se on nimenomaan se lopputulos. ja ympäristöasiat on ihan ykkösasia. että mikä on lopputulos ympäristön näkökulmasta." (P9)

Eroa syntyi myös sen mukaan, minkälaisiksi vastaajat kokivat omat vaikutusmahdollisuudet ympäristöasioiden huomioimisessa sekä kuinka rutiininomaisesti ympäristönäkökulmat huomioidaan. Omia vaikutusmahdollisuuksia rajoittivat muun muassa rahoituspäätösten venyminen. Vastaajien kesken löytyi kuitenkin ymmärrystä oman toiminnan muuttamiselle, jos ulkoisiin tekijöihin ei voitu vaikuttaa.

"- - betonin ja teräksen valmistus aiheuttaa alumiinin ja muovin lisäksi eniten CO₂-päästöjä. Kyllä kai meidän pitäis silloin miettiä onko meillä jotain mahdollisuuksia näissä materiaaleissa hyödyntää sitä uusiokäyttöä. - - Tää kulmioituu siihen, että meillä ei ole toteutusvaiheessa aikaa puntaroida vaihtoehtoisia materiaaleja eli niiden pitää tulla meille suunnitteluvaiheessa tai vaihtoehtoisesti - - ne on sitten nimenomaan sen hankkeen valmisteluvaiheen asioita. Mutta siihen täytyy varata aikaa, joka tuo meille sitten sen haasteen, että yleensä tuolla eduskunnassa, kun päätetään näistä hankkeista, niin siellä odotetaan, että kun ne tekevät päätöksen niin, jos ei seuraavana päivänä niin seuraavalla viikolla pitäisi töiden alkaa. mutta jos katsotaan että se on liikenneviraston tahtotila niin sitten siihen suuntaan täytyy mennä. Että hankkeen suunnitteluvaihetta pidennetään." (P12)

"-- Suunnitteluhankinnoissa tulee kuitenkin miettiä mitä tässä on syytä selvittää. Se on meidän vastuulla tietää, että tässä on sellasia alueita, joita olis hyvä selvittää ennen kuin hanketta lähdetään viemään luvan-hakuvaiheeseen ja silloin tiedetään reunaehdot ja tiettyjä rutiininomaisia juttuja on tullut ajan saatossa mukaan siihen. Kysytään esim. YVAN tarve ELY:ltä ennen kuin lähtään lupavaiheeseen, selvitetään Natura-asioita ja selvitetään näitä asioita. (P11)

Ympäristönäkökulmien rooli kilpailutusprosessissa on vähäinen, sen sijaan ympäristönäkökulmat sisältyvät jokapäiväiseen ydintekemiseen ainakin väylien suunnittelussa. Rakentamiseen, hoitoon ja ylläpitoon liittyvissä tehtävissä ympäristönäkökulmien huomioiminen tulee lainsäädännön velvoittavuuden kautta sekä muun muassa palveluntarjoajaa koskevien sopimusvelvoitteiden ja Liikennevirastossa tehtävän asiantuntijatyön kautta.

"Kukaan itseään kunnioittava suunnittelija ei voi tehdä suunnitelmaa, jossa ei ole ympäristöasioita käsitelty." (P5)

"Kalustovaatimuksilla voidaan huomioida ympäristönäkökulmat. Voidaan määritellä ihan EURO-luokat ja sitten on energiatehokkuuden huomioiminen." (P10)

Palveluntarjoajan kanssa tehdyssä sopimuksessa ja sen liitteissä kuvatut ympäristövaatimukset voivat olla velvoitteita, kuten esimerkiksi ympäristösuunnitelman laatiminen tai suosituksia, kuten biohajoavan hydraulioöljyn käyttö. Eri-laisilla sanktioilla voidaan pyrkiä varmistamaan sopimusehtojen täyttyminen.

"Meillä on tilaajana oikeus pysäyttää työ, jos tuntuu että samalle palveluntarjoajalle joutuu koko ajan sanomaan esim. öljyvuo- doista. Käytännössä laitetaan mies tai kone vaihtoon. että kyllä sitä pitää noudattaa mitä on sovittu." (P6)

Hankintaa ja hankintakriteerien asettamista ohjasivat vastaajien mielestä erityisesti kustannustehokkuus, poliittinen ilmapiiri sekä Liikenneviraston sisäiset ohjeistukset ja Liikennevirastoa velvoittava lainsäädäntö. Lainsäädännön asettama minimitaso ympäristönsuojelulle koettiin hyväksi pohjaksi ympäristönäkökulmien edistämiseksi. Myös sidosryhmien tietoisuuden väylähankkeiden ympäristövaikutuksista koettiin lisäävän ympäristönsuojelun huomioimis-ta. Asukkaiden kokemaa tai pelkäämää ympäristöhaittaa liittyi vastaajien mielestä pääasiassa meluun ja tärinään. Paikalliset viranomaiset sen sijaan ohjasivat huomioimaan esimerkiksi luontoarvoja.

"Kyllä se meidän toteutushankkeissa eurot ohjaa. Jonkun verran ollaan tehty melusuojausta laajemmin mitä se säädetty minimivaatimus on ollut tai mitä suunnitelmissa on tuotu esille että vois tehdä vähän paremmin. Sellasia parannuksia, joita voi tehdä pienellä vaivalla. kun käyttää julkisia varoja niin niitä täytyy käyttää tarkkaan. ja ne mitkä on nähty järkeviksi ja kustannustehokkaiksi tavoiksi ja monesti ne on olleet ihan asukkaiden lähtökohdista." (P1)

Yhteiskunta ja asukkaat ja kunnat on heränneet väylien aiheuttamiin ympäristöasioihin. Ja negatiivisten ympäristöasioiden vähentämiseen menee jo suuri osa investoinneista. Se ei ole kuitenkaan mielekästä vä-

hentää kaikkia haittavaikutuksia. esim. että kaikki taloudet pitäis suojata melulta. (P5)

Ympäristökriteerejä ei sisällytetty hankintoihin ainoastaan ympäristönsuojelun näkökulmasta vaan niillä haettiin suurempaa hyötyä. Tällaisissa tapauksissa ympäristöhyöty saavutetaan muiden asioiden ohessa. Yleisin syy ympäristönäkökulmien sisällyttämiseen hankintaprosessin eri vaiheisiin oli resurssien, erityisesti rahallisten, tehokas ja kestävä käyttö sekä korkealaatuisen ja turvallisen lopputuotteen aikaansaaminen.

"Kustannustehokkuus on erittäin tärkeä ohjaava tekijä. ympäristöasiat tulee meidän alalla [kunnossapito] luonnostaan koska säästää sekä energiankäyttöä että resursseja eli rahaa säästyy samalla kuin säästyy ympäristöä." (P8)

"Täytyy katsoa isoa kuvaa ja liikennejärjestelmää. Ympäristönäkökulmien edistäminen tapahtuu tekemällä laadukasta ja kestävää työtä." (P15)

Yleinen näkemys vastaajien kesken oli, että vaikka ympäristöhyöty saavutetaan muiden asioiden ohessa, ei tavoiteltavien hyötyjen välillä ole vastakkainasettelua.

"Itsellä tärkeimmät hankinnan raamit antaa budjetti, aikataulu, turvallisuusnäkökulmat, ympäristö ja hankeviestintä. Ei ole priorisointia, eikä vastakkainasettelua koska esim. turvallisuus ja ympäristö kulkevat usein käsi kädessä." (P6)

"Tietyllä tavalla paljon puheena ollut meillä tää, niinku tekemisen laatu. Kyllä se liittyy ympäristöasioihin siinä mielessä, että kun me tehdään tuotetta jonka elinkaari pitäisi olla vähintään 50- jos ei 80- vuotta. Se pitää toteuttaa sillä tavalla, että se myöskin kestää sen suunnitellun ajan ja sehän silloin kyllä tietyllä tavalla ympäristönäkökanta." (P12)

Yleisimmät syyt siihen, ettei lainsäädännön asettaman minimitason ylittäviä ympäristövaatimuksia ollut sisällytetty hankintoihin, olivat niiden vähäinen rooli koko hankkeen kannalta sekä konkretian puute. Ympäristö-käsitteen abstrakti ja monitahoinen luonne koettiin ongelmalliseksi sekä tarjouspyyntöä laatiessa, että projektin toteutuksen aikana.

"Hankinnan kriteerit katsotaan aina projektikohtaisesti. Tietenkin on aina lainsäädännön minimitaso, mutta projektiorganisaatio katsoo aina tapauskohtaisesti mitä on järkevä painottaa. Ympäristöasioita ei ole välttämättä huomioitu koska niitä ei ole nähty tärkeiksi eli käytännössä siinä projektissa ei ole nähty erityisen painavia ympäristötekijöitä jotka pitäisi huomioida hankkeen hankinnoissa. Tietenkin lainsäädännön noudattaminen tuo hyvän minimitason, mutta ei ole juurikaan menty sen minimitason yli." (P1)

"Ympäristöasiat on vaikea saada konkreettiseksi tai sitten ne on tällaisia että pyritään, me halutaan ympäristöraporttia ja liuotteettomia tiemaaleja, kaluston vaatimukset, rikitön öljy. - - jotain yksittäisiä sieltä täältä. Kokonaiskuva jää silppuiseksi. - - On vaikea saada sitä konkreettiä." (P7)

5.3 Haasteet ja kehityskohteet

Vastaajien mielestä ympäristönäkökulmien sisällyttäminen hankintaprosessiin, oli kyse sitten kilpailutuksesta tai toteutuksen aikaisesta toiminnasta, helpotuisi erityisesti resurssien ja yhteistyön lisääntymisen myötä, mutta myös oman asiantuntijuuden vahvistumisen kautta.

"Osa kriteereistä on itse keksimiä että mekin nähdään että tää on hyvä, että näin pitää toimia. Ja että se parantaa toimintaa. Osa tulee ylhäältä saneltuna, että koittakaa nyt keksiä niitä vaatimuksia. Ja jotkut keksii. Ja välttämättä ne ei ole kauheen konkreettisia." (P7)

Resurssipuute nähtiin haasteeksi paitsi omassa, myös Liikenneviraston kiinteistö- ja ympäristöyksikön työssä. Mielenkiintoista oli huomata, että lähes poikkeuksetta suunnittelu-kategoriaa edustavat vastaajat toivoivat enemmän yhteistyötä investointien toteutuksen edustajien kanssa, kun taas investointien toteutus-kategorian edustajat kaipasivat yhteistyötä hoidon ja käytön asiantuntijoiden kanssa. Vastauksissa näkyi selkeästi se, minkä yksikön kanssa tehdystä yhteistyöstä koettiin olevan eniten hyötyä vastaajalle.

"Meidän ympäristöpuolelle vois vähän resurssoida lisää koska he ovat erittäin kiireisiä siellä [kiinteistö- ja ympäristöyksikkö]. Heillä on hyvin paljon asiantuntemusta mutta että se asiantuntemus olis meidän projektien käytössä myöskin. Sille olis tilausta." (P4)

"Kutsutaan kokouksiin eri osastoja, mutta he ei ehdi mukaan. Ongelmana se että suunnitelmien realisoituminen on niin kaukana että rakennuttajat eivät voi sitoutua kokouksiin." (P5)

"Isommilla henkilöresursseilla voitaisiin paneutua kehityskohteisiin kuten ympäristöön. Nyt aika menee tähän ydintehtävään." (P15)

Vastaajat esittivät paitsi konkreettisia kehitysehdotuksia Liikennevirastossa toteutettavaksi, myös peräänkuuluttivat Liikenneviraston tahtotilan esiintuomista. Tällä hetkellä osa vastaajista koki, että Liikenneviraston tavoitteet ympäristötietoisuuden edistämisessä ja ympäristönsuojelussa ovat epäselvät ja ne tulisi tuoda paremmin esiin. Kehitysehdotuksiin kuului lisäksi muun muassa esimerkkilistauksen laadinta siitä, miten vaikuttaa ympäristöasioihin eri kategorioiden hankinnoissa. Toiveena oli, että käytännön toteutustavat esiteltäisiin paitsi yleisellä myös kategoriakohtaisella tasolla. Vaihtoehtoisesti toivottiin, että *hankinnan ohjeistus* -sivustolle koottaisiin esimerkkihankkeita, joiden hankintoihin on sisällytetty ympäristönäkökulma. Tällaiset esimerkit koettiin hyviksi ideoiden ja inspiraation herättäjiksi, vaikka hanke ei kuuluisikaan maan toimialaan. Myös päästölaskentaan toivottiin käytännön ohjeistusta ja/tai työkaluja.

"Malleja ympäristöasioiden huomioimisesta, ylätasen ohjeistus, liikenneviraston tahtotila näkyväksi. Ei enää isi-muotoisia lauseita vaan konkreettisia ja yksiselitteisiä vaatimuksia jotka ala-astelainen ymmärtää." (P6)

"Tarvitaan työkaluja päästölaskentaan. Siihen liittyvät käytännön haasteet täytyy ratkaista eli miten se saadaan kaikkien käyttöön." (P8)
"Vois olla hyvä, jos jossain hankinnassa jotenkin onnistuneesti käytetään ympäristökriteerejä, että niitä vähän niinku esiteltäisiin. Että tulis esille. Siitähän voi vähän keksiä itselleenkin jotain. Jotenkin jos ihan tyhjältä pöydältä lähtee niin se on sitten aina vähän hankalaa. Sehän voi olla että se hankinta on aivan erilainen mutta jollekin siitä voi olla jotain hyötyä. Että olis esimerkkejä ja kriteerejä." (P3)

Osa vastaajista oli sitä mieltä, että Liikenneviraston ympäristönsuojelua koskeva strateginen tahtotila näkyy heikosti jokapäiväisessä työssä. Strategisten linjausten tuominen lähemmäs asiantuntijoiden työtä voi kuitenkin olla haasteellista konkretian puutteen vuoksi.

"Ehkä isossa kuvassa se, että tuotais strategiatason lauseet suunnittelutasolle. Se on semmonen mitä voitaisiin painottaa enemmän. Että täällä on nyt ympäristöministeriön ja liikenne- ja viestintäministeriön tavoitteissa nämä toimet ja sitten kerrotaisiin mikä hanke vastaa mitään. Se on eri asia että toteutuuko hanke vai ei. Mutta että kirkastais tavoitteita siellä, niitä isoja tavoitteita." (P4)

"Ilman pakkoa, ympäristöasioita ei tulla laajemmassa skaalassa huomioimaan hankinnoissa. Tämä tarkoittaa sitä, että ainoastaan ympäristöasioiden huomioiminen jää vain ns. piperrykseksi ja pienimuotoiseksi puuhasteluksi." (P14)

Kehitystä toivottiin myös yleiseen asenneilmapiiriin, niin Liikenneviraston sisällä kuin sidosryhmien keskuudessa. Erityisesti esille nostettiin palveluntarjoajien valmiudet ja halu toimia ympäristömyönteisesti, sillä vastaajista osa koki, että palveluntarjoajien avulla ja toiminnan kautta ympäristötietoisuutta voidaan edistää yhteiskunnassa. Liikenneviraston sisäinen asenneilmapiiri näkyy hankintaprosessissa, kun taas ulkoisten sidosryhmien, tässä tapauksessa muun muassa väylänrakentajien, asenne näyttäytyy hankkeen aikaisessa toiminnassa. Vastaajat toivat kuitenkin esille sen, että vapaaehtoisuuteen perustuvat kehotukset ja linjaukset ympäristöystävällisestä toiminnasta eivät toteudu, jos käytännön työtä tekevä urakoitsija ei edistä omalla toiminnallaan Liikennevirastolle tärkeitä asioita.

"Ongelmana on myös se, että välttämättä kaikki [Liikennevirastossa] ei näe että [ympäristö]asioita pitäis kehittää. Tai sitten ne kokee, että koska aina on tehty näin niin ei tarte muuttaa." (P6)

"Asenteiden tulis muuttua. Se on niinku sellanen seikka. Yleisesti asenteiden tulis muuttua, joka tarkoittaa sekä asenteita meillä meidän väylien käyttäjillä ja meillä, jotka väyliä teetetään ja niitä jotka väyliä tekee. Se on vähän sama kuin tässä turvallisuuskulttuurissa, kun ollaan haluttu laittaa kannusteita. Se välinpitämättömyys on paljon siellä tekijätasolla. Vaikka yrityksissä on strategiat olemassa niin sit se kaveri, joka on naulapyssyn kanssa siellä liikkeellä ei ole ollenkaan siihen malliin varovainen kuin pitäis olla tai tee havaintoja tai parannuksia. Ja silloin se on vaan vahvasti asenteesta kiinni, että ei vaan viitsitä." (P12)

5.4 Liikenneviraston vaikuttavuus

Vastaajat kokivat, että Liikenneviraston mahdollisuudet vaikuttaa yhteiskunnallisiin teemoihin, kuten ilmastomuutoksen hillintään, ovat hyvät. Vaikuttavuus syntyy vastaajien mielestä kuitenkin pääasiassa muiden kuin hankintojen kautta esimerkiksi päätettäessä, mitä väylähankkeita toteutetaan. Hankinnat ovat kuitenkin konkreettinen tapa viestittää sidosryhmille Liikenneviraston tahtotilasta, sillä ne ovat osa kaikkia hankkeita.

"Liikenneviraston vaikuttavuus ei välttämättä tuu suoraan sieltä hankintojen kautta, vaan se tulee sitten strategiasta. Että millaisia hankkeisiin lähdetään mukaan. Se tulee sieltä ison vaikuttamisen kautta. Se mitä me tehdään näissä hankkeissa, se tuo tiettyä hyvää sille ympäristöasialle. - - Me ei olla esimerkiksi käytetty hankinnassa päästörajoja vaan että sillä hankinnalla mahdollistetaan sitten ne päästöleikkaukset." (P4)

Tekijät, joihin Liikenneviraston koettiin parhaiten vaikuttavan puhtaasti hankintojen kautta, olivat ilmastotavoitteet esimerkiksi päällystehankinnoissa.

"Ympäristö- ja ilmastotavoitteet varsinkin on sellainen todellisuus mihin voidaan helposti vaikuttaa. Liikennevirasto voi myös ohjeistaa muita toimijoita." (P10)

"Sehän lähtee just vaatimuksista. Niin se tulee niissä minimivaatimuksissa mitä on vaadittu. Että mitä pitää vaatia hankintojen yhteydessä. Just tekniset toimitusohjeet ja mitä hankintojen ohjeistuksessa on päätetty. Ja sit se jos miettii että onko hankinnat varteenotettava vaihtoehto niin kyllähän esim. ympäristöstandardia vaaditaan. Vaikee sitten siitä enää parantaa." (P2)

5.5 Yhteistyö

Yhteistyö eri toimijoiden kesken, oli kyse sitten Liikenneviraston sisäisistä tai ulkoisista sidosryhmistä, nousi esille kaikissa haastatteluissa. Yhteistyö koettiin paitsi tärkeäksi hankinnan kohteen laadun takia, mutta myös sen kannalta, miten ympäristötietoisuutta voidaan lisätä yhteiskunnassa ja Liikenneviraston palveluntarjoajien keskuudessa.

"Jos voidaan varmistaa yhteistyö tilaajan, pääurakoitsijan ja alihankkijan kesken, voidaan saavuttaa parempi laatu. Markkinavuoropuhelu toimii tässä hyvänä työkaluna, jolloin kaikilla osapuolilla on mahdollisuus jakaa näkemyksiään tulevista urakoista." (P13)

Yhteistyössä ja sen muodoissa koettiin kuitenkin olevan myös parannettavaa. Eniten kehitettävää löydettiin Liikenneviraston eri osastojen sekä eri alojen viranomaisten yhteistyöstä. Liikenneviraston eri osastojen vähäistä yhteistyötä perusteltiin kuitenkin resurssien puutteella, jolloin käytössä olevat henkilöresurssit suunnataan ydintehtävään. Liikenneviraston ulkopuolisten alojen viranomaisyhteistyötä kritisoitiin turhasta itsenäisyyden tavoittelusta ja yhteistyön kankeudesta.

"Viranomaisten [Liikenneviraston ja lupaviranomaisten] pitäis edistää toistensa toimintaa, mutta joskus tuntuu että itsenäisyyden ja riippumattomuuden osoittamiseksi vedetään sitä omaa linjaa." (P11)

"Tää lupaviranomasisten mukaan saanti ei olekaan ollu niin yksinkertaista. Vaikka meillä on ollu yhteinen tavoite, näissä ympäristöasioissa, on se että viedään asioita yhteisesti eteenpäin. Ja edistetään kestäväää ja kierrätysmateriaalien käyttöä. Mutta siinä vaiheessa, kun menee lupaprosessiin, niin aletaan selvittää, onko tää edes mahdollista. Siinä saattaa mennä niin paljon aikaa, Että meillä ei yksinkertaisesti palveluntuottajat tyydy siihen prosessiin." (P12)

Eräänä yhteistyön syventymisen esteenä nähtiin myös suunnitelmien realisoitumiseen kuluva varsin pitkä aika ja yleinen epävarmuus koko hankkeen toteutumisesta. Tällaisissa tilanteissa voi olla vaikeaa saada motivoitua investointien toteuttamisesta tai väylien ylläpidosta vastaavia osallistumaan suunnittelukokouksiin.

5.6 Tulevaisuus

Tulevaisuutta koskevat vastaukset sisälsivät pääasiassa ainoastaan ympäristönäkökulmia. Haastateltavien mukaan tulevaisuudessa ympäristölainsäädäntö todennäköisesti tiukkenee ja näin ollen myös ympäristöasioiden laajempi huomioiminen Liikenneviraston toiminnassa, kuten hankinnoissa, tulee lisääntymään. Tulevaisuudessa ympäristönsuojelun teemoiksi odotettiin nousevan melu ja tärinä, uusiomateriaalien ja ylijäämämassojen hyödyntäminen sekä päästölaskenta. Vastaajat kokivat, että yhteiskunnallisella tasolla koko liikennejärjestelmässä on tapahtumassa suuria muutoksia esimerkiksi *Mobility as a Service* -ajattelun laajenemisen myötä, jolloin myös Liikenneviraston tulee huomioida nämä seikat. Muutoksiin liittyy kuitenkin aina epävarmuutta ja vastaajat kokivatkin, että heidän toimintaansa hyödyttäisi ohjeistus tavoiteltavasta tasosta esimerkiksi meluntorjunnan suhteen.

"MaaS-ajattelu laajenee yleisempään tietoisempaan. Se on yleisin yhteiskunnallinen muutos. Liikenteen uudet käyttövoimat tulee ainakin tutkittavaksi. Mutta esim. sähköbussit on mutkikas kun siihen liittyy infraa ja kaupunkikuvallisia kysymyksiä myös." (P10)

"Tänä päivänä joka paikassa puhutaan hiilidioksidipäästöjen vähentämisestä. meillä on vähän sellanen jännä tilanne [investointien] toteutusvaiheessa että toteutusvaiheen kustannukset on murto-osa siitä kustannukset hiilidioksidipäästönäkökulmat, joka tulee siitä väylän käytöstä. ja sen takia, meillä ei ole erityisiä vaatimuksia tuohon vielä laitettu. toki se varmaankin tulee. - - meidän ministeriö on luvannut liikenteen päästöjen puolittumisen 2030 mennessä. kyllä se tulee sillon vaikuttamaan kaikkeen meidän tekemiseen. kyllä se on ihan ylivoimaisesti kaikkein isoin trendi. Se tulee monella tapaa. teräs- betoni, alumiini, muovi. niiden tuotanto aiheuttaa eniten. kyllä tässä varmasti aletaan miettiä milläs tavalla näiden päästöjen. miten nämä päästöt huomioidaan hankinnoissa." (P12)

5.7 Yhteenveto haastatteluista

1. Noudatettavat periaatteet hankintaprosessissa

Hankintalain, säädösten ja Liikenneviraston sisäisten ohjeiden noudattaminen on ensisijaisen tärkeää

- Hankinnan ohjeistus -sivusto on keskeinen työkalu ja tiedonlähde.
- Tarjoajien tasapuolinen kohtelu on otettava huomioon hankintaprosessin kaikissa vaiheissa.

Hankinnan suunnittelu ja analysointi ennen hankintaprosessin aloittamista

- Hankittavan kohteen ja sen markkinoiden tunteminen tärkeää.
- Markkinavuoropuhelu koetaan tarpeelliseksi tiedonjakamisen ja luottamuksen lisäämiseksi.

Resurssien tehokas käyttö

- Ajankäyttö kohdistuu perustehtävään. Kiire ei saa olla syy tehdä huonoa hankintaa.
- Taloudellisuusvaatimus on pidettävä mielessä.

Asiantuntijoiden osaamisen hyödyntäminen laajamittaisesti

- Liikenneviraston oma asiantuntijuus on hyvällä tasolla, mutta resurssipula haittaa hyödyntämistä.
- Palvelutarjoajien asiantuntijuus vaihtelee. Liikennevirasto voi toiminnallaan edistää osaamista muun muassa tietoa jakamalla.

Hankinnan kohteeseen vaikuttaminen

- Tuotevaatimusten on oltava selkeitä ja yksiselitteisiä hankinta-asiakirjoissa.
- Sopimusehtojen noudattaminen sekä palveluntarjoajan että tilaajan puolelta lisää luottamusta ja toimii laadunvarmistajana.
- Pitkäjänteisyys toiminnassa helpottaa hankintaprosessin kehittämistä.
- Päättäneen hankkeen hankintojen analysointi toisi lisätietoa hyvistä ja prosessia parannettavista menettelyistä.

Malliasiakirjojen käyttö

- Päivittäminen tarpeen mukaan.
- Yhteiset käytännöt kaikille hankintaa tekeville.

Liikenneviraston velvollisuus toimia vastuullisesti

- Markkinoiden toimivuus on turvattava varmistamalla pienempienkin palveluntarjoajien mukana pysyminen.

Kokonaisvaltainen ajattelu hankintaprosessissa

- Väylien koko elinkaaren ja elinkaaren aikaisten toimintojen huomioiminen on tärkeää.

2. Yleisimmät kriteerit hankinnan kohteelle (tuote, palvelu tai urakka)

Korkea laatu on etusijalla

- Tekniset vaatimukset.
- Suunnittelupalveluissa osaaminen ja sopivat referenssikohteet.
- Rakenteissa pitkä käyttöikä ja virheettömyys.

Sopimusten noudattaminen toimii luotettavuuden pohjana ja keinona vaikuttaa hankittavaan kohteeseen

- Lainsäädännön noudattaminen on peruseriaate, josta ei tingitä.
- Sopimusehdot.
- Sopimusliitteet, kuten urakkaohjelma.

Ympäristö

- Minimivaatimukset lainsäädännöstä.
- Hankekohtaiset vaatimukset, esimerkiksi luontoarvojen ja lajien huomioiminen, on tunnistettava.
- Palveluntarjoajan osaaminen
 - ympäristötietoisuuden osoittava ISO 14001 -sertifikaatti voi olla minimivaatimuksena
 - referenssikohteet.
- Tarjouspyynnön liiteaineistona ympäristövaatimukset.
 - Tilaajan esittämät suositukset (biohajoava hydrauliöljy).
 - Tilaajan asettamat sanktiot ympäristöä haittaavassa toiminnassa.
 - Laite-, menetelmä- ja toteutustapavaatimukset määritellään erityisesti hoidon alueurakoissa.

Perustelut ympäristökriteerien käytölle

- Hyväksi havaittu käytäntö ja tuonut lisäarvoa hankkeelle
- Oleellinen osa suunnittelutyötä
- Hankekohtaiset ympäristöarvot
- Rahallinen säästö (uusiomateriaalien käyttö)
- Lainsäädännön asettamat vaatimukset
- Sidosryhmien tietoisuus (asukkaat, viranomaiset, kunnat, kaupungit, palveluntarjoajat.)
- Liikenneviraston sisältä tullut vaatimus / toive lisätä ympäristönäkökulmia.

Perustelut ympäristökriteerien pois jättämiselle

- Lainsäädäntö asettaa riittävän minimitason, jota ei ole tarvetta ylittää
- Lainsäädännön asettaman minimitason ylittävät ympäristönäkökulmat eivät tuo merkittävää lisäarvoa hankkeelle
- Hankkeessa ei ole tunnistettuja ympäristönäkökulmia
- Ei mahdollisuutta vaikuttaa ympäristönäkökulmiin (päätökset tehdään aikaisemmassa vaiheessa hanketta)
- Rajalliset resurssit (tilaajan osaaminen, kiireellinen aikataulu, ympäristöystävälliset ratkaisut koetaan kalliimmiksi)
- Ympäristönäkökulmat integroitu muihin vaatimuksiin kuten rakenteen pitkä käyttöikä.

3. Tunnistettuja haasteita ja kehityskohteita

Laadulliset tekijät hankintaprosessissa

- Lisäpisteiden myöntäminen tarjouskilpailuun osallistuville on haasteellista
- Henkilöreferenssien käyttö: onnistumista aikaisemmissa hankkeissa ei arvioida.

Liian tiukat vaatimukset lopputuotteelle

- Palveluntarjoajat kokevat, ettei investointien toteutuksessa ole mahdollisuutta innovoida
- Palveluntarjoajat kokevat, että laatuvaatimukset hankkeissa ovat liian korkeat
- Palveluntarjoajat kokevat, että hankkeeseen liittyvät riskit eivät jakaudu tasaisesti heidän ja tilaajan kesken.

Tilaajan tasapainottelu

- Eri kokoisten palveluntarjoajien resurssit kehittää omaa toimintaa vaihtelevat. Tiukat ympäristökriteerit ja esim. vähäpäästöiset koneet vaativat palveluntarjoajan resursseja, joita ei välttämättä ole. Palveluntarjoaja ei voi osallistua tarjouskilpailuun.

Hankintalaki ei jätä liikkumavaraa tilaajalle

- Säätelyn purkamiselle tarvetta.

Liikenneviraston sisäinen toiminta

- Liikaa ohjeita
- Byrokratiaa
- Puutteet yhteistyössä
- Liikennevirastossa hankintojen jälkiarviointi on puutteellista tai sitä ei tehdä (ei opita virheistä, hyvät käytännöt eivät etene seuraaviin hankkeisiin).

Hankkeiden pitkä toteutusaika

- Epävarmuus suunnitelman realisoitumisesta tai realisoitumisen aikataulusta
- Tiedonkulku Liikenneviraston eri toimialojen ja osastojen välillä on ajoittain haasteellista
- Muutokset palveluntarjoajien toiminnassa hankkeen toteutuksen aikana ja muutosten vaikutusten huomioiminen.

Ympäristönäkökulmien huomioimiseen liittyvät haasteet ja kehityskohteet

- Tilaajan osaaminen nykyistä paremmin käyttöön
- Tilaajan rajalliset resurssit (osaaminen ja aika) ympäristöasioissa
- Väylän koko elinkaaren huomioiminen on hankalaa epävarmuustekijöiden takia
- Ympäristö-käsitteen abstrakti luonne haittaa konkreettista toimeenpanoa
- Ympäristöosaamista koskevien vaatimusten tunnistaminen ja sanallistaminen tarjouspyyntöön on hankalaa.

Asenne ja tietoisuus

- Osa Liikenneviraston toimijoista ei miellä ympäristöasioita tärkeiksi
- Palveluntarjoajat erilaisia; osa haluaa olla ympäristöystävällisiä, osa toimia kuten ennenkin
- Ympäristön kannalta paremmat ratkaisut mielletään kalliimmiksi.

Yhteistyö ja vuorovaikutus

- Suuri määrä toimijoita (kunnat, kaupungit, ministeriöt, väylien käyttäjät) tuo haasteita
- Viranomaisyhteistyö ei toimi niin jouhevasti kuin voisi
- Vuorovaikutusmahdollisuudet LVM:n ja YM:n suuntaan ovat heikot.

Käytännön kehitysehdotukset

- Esimerkkikokoelma hankinnoista, joissa on huomioitu ympäristönäkökulmat. Hyvät käytännöt kaikkien tietoisuuteen.
- Keinovalikoima, miten vaikuttaa ympäristönäkökulmiin hankinnoilla
- Liikenneviraston tahtotila ympäristöasioissa selkeämmin näkyviin
- Päästölaskennan työkalut tarpeen
- Tietoa, kuinka todentaa hankittavien materiaalien ympäristöystävällisyys.

4. Yhteistyö

Esille nousseet tärkeimmät ulkoiset yhteistyökumppanit ja sidosryhmät

- ELY-keskuksen viranomaiset (valvonta), lupaviranomaiset
- Kunnan ja kaupungit (mukana suunnittelussa)
- Palveluntarjoajat (tiedonjakaminen).

Liikenneviraston sisällä tapahtuva yhteistyö

- Eri osastojen välillä tapahtuvan yhteistyön merkitys työn sujuvuuden ja hankkeen laadun kannalta on suuri
 - suunnittelu ja investointien toteutus
 - investointien toteutus ja ylläpito
- Ympäristöasiantuntijat ja hankintaa tekevät ovat yhteistyössä vasta kun ongelmia ilmenee tai hanke on suuri kooltaan
- Hankkeissa konsulttien osaaminen ja asiantuntemus korostuvat rajallisten resurssien vuoksi.

5. Tulevaisuudessa esiin nousevat ympäristönäkökulmat

- Liikennejärjestelmän muutos
- Melu ja värinä
- Uusiomateriaalit ja niiden käytön laajentaminen
- Ympäristölainsäädännön tiukkeneminen
- Hiilidioksidipäästöjen entistä tiukempi rajoittaminen.

6 Johtopäätökset

Tämän esiselvityksen tarkoitus on kuvata Liikenneviraston hankintojen ympäristönäkökulmien tilaa vuonna 2018. *Hankinnan ohjeistus* -sivuston voidaan ajatella muodostavan Liikenneviraston hankintojen raamit, sillä sivusto käsittelee kattavasti sekä hankintaa ohjaavat lait ja säädökset, mutta tarjoaa myös käytännön työkalut malliasiakirjojen muodossa. Hankinnan ohjeistus sisältää näiden lisäksi erilaisia Liikenneviraston yhteisiä linjauksia siitä, miten Liikenneviraston ja ELY-keskusten L-vastuualueiden hankinnoissa tulee toimia. Nykytilan kuvaan vaikuttavat muun muassa noudatettavat periaatteet, hankinnan kohteet ja niiden monimuotoisuus, hankintaprosessiin liittyvät kehityskohteet, hankintaa ohjaavat tekijät sekä Liikenneviraston sisällä että ulkoisten sidosryhmien kanssa tehty yhteistyö ja tulevaisuudennäkymät. Edellä mainitut tekijät muodostavat toisiinsa linkittyneen verkoston, jossa kaikki tekijät ovat kiinteässä vuorovaikutuksessa. Parhaiten tämä todellisuus tulee sille haastatteluaineistoon tutustumalla. Haastatteluaineisto ei kuvaa kaikkien Liikenneviraston asiantuntijoiden näkemyksiä, mutta tarjoaa varsin monipuolisen kuvan nykytilasta.

Hankinnan linjauksia ja kehityskohteita on käsitelty *Hankinnan toimintalinjat* -asiakirjassa. Asiakirjassa ympäristönäkökulmia koskevien kirjausten määrä on kuitenkin vähäinen. *Hankinnan toimintalinjat* -asiakirja on julkaistu vuonna 2013 ja näin ollen se vaatisi päivittämistä. Asiantuntijat, joiden kanssa keskusteltiin asiakirjasta, olivat tietoisia päivittämistarpeesta, mutta kokivat, että keskustelun ajankohtana esimerkiksi organisaatiomuutoksen takia päivittämistyötä ei ole järkevää aloittaa.

Ympäristönäkökulmat sisältyvät eri tasoisesti *hankinnan ohjeistus* -sivustoon. Harmillisesti ympäristönäkökulmat tuodaan kuitenkin esiin pääasiassa malliasiakirjoissa, jolloin tiedon etsiminen on vaivalloista. Ympäristönäkökulmia koskevat kirjaukset voidaan karkeasti jakaa velvoitteisiin noudattaa ympäristölainsäädäntöä ja tilaajan antamiin ohjeisiin sekä palveluntarjoajan pyrkimykseen minimoida työstä aiheutuvat ympäristöhaitat, jos niitä ei voida kokonaan estää. Eräs tapa arvioida ympäristönäkökulmien roolia organisaation julkisissa hankinnoissa on ryhmitellä kerätty aineisto tuote-, prosessi- tai sopimus pohjaisiin kriteereihin. Liikennevirastoa koskevassa aineistossa ympäristönäkökulmat sisältyvät sopimus pohjaisiin kriteereihin.

Ympäristönäkökulmat sisältyvät vaihtelevassa laajuudessa tarjouspyyntöihin ja niiden liiteaineistoon. Ympäristövaatimukset voidaan esittää tarjouspyynnön liitteenä. Esiselvityksen tekijän näkemyksen mukaan tällöin niiden rooli on selkeämpi kuin tarjouspyyntökirjeeseen tai muihin tarjouspyynnön dokumentteihin sisällytettynä. Liikennevirasto vaatii palveluntarjoajiltaan ympäristöhaittojen ennaltaehkäisyä tai minimointia. Tämä tapahtuu asettamalla palveluntarjoajalle velvoitteita noudattaa lainsäädäntöä sekä Liikenneviraston ohjeistusta. Liikennevirasto voi myös antaa ympäristönsuojelullisen näkökulman sisältäviä suosituksia palveluntarjoajilleen. Yleinen käsitys haastateltavien keskuudessa tuntui kuitenkin olevan, että näihin suosituksiin ei juurikaan tartuta, ellei siitä ole selkeää taloudellista hyötyä palveluntarjoajalle.

Liikenneviraston vaikuttavuus markkinoilla kumpuaa sen ostovoimasta. Julkisen hankkijana organisaation odotetaan näyttävän esimerkkiä ja edistävän yhteiskunnallisia teemoja, kuten ilmastonmuutoksen torjuntaa ja lajien suojelua. Tätä Liikennevirasto edistää esimerkiksi vaatimalla EU-kynnysarvon ylittävissä hankinnoissa palveluntarjoajilta toimintatapojen sertifiointia. Palveluntarjoajalta puuttuva kolmannen osapuolen myöntämä sertifikaatti ei ole este tarjouskilpailuun osallistumiselle, mutta sellaisen hakemiseen ja saamiseen tulee sitoutua. Tämän näkökulman voidaan ajatella lisäävän kolmannen osapuolen arvioimia ympäristöjärjestelmiä ja näin ollen mahdollisesti myös ympäristöhallinnan hyvää tilaa yhteiskunnassa. Lähtökohtana on kannustaa palveluntarjoajia parantamaan toimintaansa käyttämällä kannustimena osallistumista Suomen suurimman infrarakentajan toimintaan.

Haastattelukysymykset noudattivat viittä pääteemaa, jotka olivat hankinnan periaatteet, hankittavan kohteen kriteerit, hankintaprosessin kehityskohteet, Liikenneviraston vaikuttavuus sekä tulevaisuus. Haastatteluaineistosta nousi esille lisäksi kuudes teema, joka käsitteli yhteistyötä ja sen merkitystä hankintaprosessissa. Näistä teemoista hankinnan periaatteet olivat ainoa teema, jota koskeissa vastauksissa ympäristönäkökulmat eivät tulleet esille.

Asiantuntijahaastatteluiden yhteydessä nousi haasteeksi erityisesti hankintojen pieni rooli koko hankeprosessissa, mutta toisaalta myös ympäristökäsitteen laajuus. Osa vastaajista ei myöskään tiennyt, oliko hänet merkitty kategori- tai tuotevastaavaksi ja minkälaisia tehtäviä tähän liittyi. Haastateltavat toivat esille konkreettisia muutoksia, joiden toteuttaminen helpottaisi ympäristönäkökulmien laajempaa huomioimista hankinnoissa. Vastaajat muun muassa toivoivat, että heillä olisi käytössään esimerkkejä, miten ympäristönäkökulmat voidaan huomioida hankintaprosessin eri vaiheissa ja mitä ympäristö-käsitteeseen kuuluu Liikenneviraston näkökulmasta. Tähän yhteyteen vastaajat toivoivat lisäksi ympäristönäkökulman omaavien hankintojen esittelyä, jotta onnistuneet ratkaisut tulivat mahdollisimman monen hankintaa tekevän tietoisuuteen. Nämä muutokset tekisivät ympäristö-käsitteen konkreettisemmaksi. Koska *hankinnan ohjeistus* -sivusto sisältää jo runsaasti tietoa hankintojen tekemisestä, olisi se myös vartenotettavin vaihtoehto esitellä hankintaprosessiin mahdollisesti sisällytettäviä ympäristönäkökulmia. Tietojen tulee kuitenkin olla selkeästi löydettävissä. Tiedon etsintää helpottaisi se, että ympäristönäkökulmat olisi koottu kattavasti omaksi sivukseksi, ei eri hankintakategorioiden yhteyteen.

Yhteistyötä ja sen kehittämistä käsittelevät vastaukset koskivat niin Liikenneviraston sisäistä työtä kuin ulkoisten sidosryhmien kanssa käytävää vuoropuhelua. Yleisesti voidaan sanoa, että toimiva yhteistyö nähtiin edellytykseksi niin toiminnan laadulle kuin tehokkuudellekin. Toimiva yhteistyö ei kuitenkaan tuo hyötyä ainoastaan Liikennevirastolle vaan myös palveluntarjoajille sekä väylien käyttäjille.

Haastattelujen perusteella käy ilmi vastaajien halu ja tahtotila edistää ympäristönsuojelua hankinnoissa. Tämän halun ja tahtotilan rajoitteeksi muodostuvat kuitenkin paitsi oma osaaminen myös henkilöstö- ja taloudelliset resurssit. Omat työtehtävät koettiin niin aikaa vieväksi, ettei lainsäädännön minimitason ylittämiseen ollut resursseja.

Lähdeluettelo

Tilastokeskus (2018) Käsitteet, Innovaatio.

Haettu: <https://www.stat.fi/meta/kas/innovaatio.html>, viitattu 8.8.2018

Malliasiakirjaluettelo

Dokumentin nimi järjestelmässä

Alueurakan yleiset sopimusehdot 2003
Alustava laatusuunnitelma
Avainhenkilöluettelo
B.1 Henkilöluettelo
B.2 Referenssiluettelot
B.4 Kustannushallinta ja toteuttamiskelpoisuus
B.5 Hankekohtainen laatusuunnitelma
B.6 Maaperä- ja laboratoriotutkimusten työ- ja laatusuunnitelma
B.7 Maastomallimittauksen työ- ja laatusuunnitelma
C.5 Tuntiveloitushinnat ja tuntimäärät
Hankintailmoituksen laatimisohe (EU-hankinnat)
Hankintailmoituksen laatimisohe (kansallinen ilmoitus)
Hankintailmoituksen laatimisohe, erityisalat, investointi
Hankintailmoituksen laatimisohe, EU-hankinnat
Hankintailmoitusohje (31.8.2017)
Hankintapäätös sopimusmuutoksista (uusi 7.9.2017)
Hankintapäätös, hankintamenettelyn keskeyttäminen
Hankintapäätös, osallistumishakemuksen hylkääminen
Hankintapäätös, sopimuksen optioehtojen lunastaminen
Hankintapäätös, tarjouksen hylkääminen alhaisen hinnan takia
Hankintapäätös, tarjouksen tai tarjoajan hylkääminen
Hankintapäätös, tavalliset ja puitejärjestelyn hankinnat
Henkilöreferenssit
Henkilöreferenssit, ei työpanosta
Henkilöreferenssit, työpanos
Henkilöstöresurssit lomake
Henkilöstöresurssit -ohjeistus
Hintalomake
Hintalomake, optio
Hintaskaalattu menettely
Hyväksymiskirje: Päätös urakan lopullisesta hyväksymisestä vastaanottotarkastuksen jälkeen

Dokumentin nimi järjestelmässä

Ilmoitus hankintaoikaisun vireille tulosta
Ilmoitus hankintaoikaisusta ja lausuntopyyntö
Ilmoitus hankintaoikaisuvaatimuksen vireille-tulosta
Ilmoitus markkinaoikeuden toimivallasta ja oikaisuohje, erityisalojen hankintalaki
Kanavaliikennemääräykset
Kanavien kiinteistönhuolto-ohje
Koneteknisten huoltojen tarkastuslista
Koneteknisten laitteiden tarkastus- ja huolto-ohjeet
Konsultin valintaperusteet, menettelyjen ohjeistus
Kunnossapitosopimus
Kustannuserittelyt
Kustannuserittelyt, kokonaishinta
Kustannuserittelyt, tavoitehintaa
Kustannusten hallinta
Kutsu jättää tarjous
Laadullinen vertailu ja ohje
Lausuntopyyntö
hankintaoikaisuvaatimuksesta
Liite 1 Sopimusluonnos Ratasuunnittelu
Liite 1 Sopimusluonnos Tiesuunnittelu
Liite 1.1_ Tilaaajan muut sopimukset
Liite 1.10_ Kokoukset ja yhteiset toimitukset
Liite 1.11_ Raportointi ja dokumentointi
Liite 1.12_ Vauriokorjaukset
Liite 1.13_ Kunnossapidon materiaalit
Liite 1.14_ Ympäristövaatimukset
Liite 1.2_ Sopimushinta ja hintamuutokset
Liite 1.4_ Rajapinnat
Liite 1.5_ Kunnossapitotöiden tehtäväluettelo
Liite 1.6_ Kunnossapidon laatutavoitteet
Liite 1.7_ Kannustinjärjestelmä
Liite 1.8_ Turvallisuussäännöt ja menettelyohjeet
Liite 1.9_ Turvallisuusasiakirja
Liite 2 Tehtävämäärittely Ratasuunnittelu
Liite 2 Tehtävämäärittely Tiesuunnittelu
Liite 3 Tarjousten valintamenettely
Liite 3 Tarjousten valintamenettely Tiesuunnittelu
Liite 4 Tarjouksen laadun arviointiperusteet Ratasuunnittelu
Liite 4 Tarjouksen laadun arviointiperusteet Tiesuunnittelu
Liite 5 Pätevyysvaatimukset Ratasuunnittelu
Liite 5 Pätevyysvaatimukset Tiesuunnittelu

Dokumentin nimi järjestelmässä

Liite 6 Turvallisuusohje suunnittelun maasto- ja mittaustöihin Ratasuunnittelu
 Liite 6 Turvallisuusohje suunnittelun maasto- ja mittaustöihin Tiesuunnittelu
 Lisä- ja muutostyötilaus
 Lisä- ja muutostöiden yksikköhintaluettelo
 Lisä- tai muutostyötarjous (päivitetty 5.5.2017)
 Lähetä, rakennus-/takuuajan vakuuden palautus
 Maanteiden talvihoito, laatuvaatimukset
 Maastopalveluohje
 Mallit rikosrekisteriotteista, henkilö ja yritys
 Malliviesti, pyyntö toimittaa rikosrekisteriotteet
 Mediaani kokonaistaloudellinen menettely
 Muutos- ja lisätyöhintaluettelo
 Muutos- ja lisätyöhintaluettelo Keitele
 Määrämittausohje
 Normaali kokonaistaloudellinen menettely
 Ohje, rikosrekisteriotteiden tarkastamiseen EU-hankinnoissa
 Oikaisuohje
 Oikaisuohje, hankintalaki ja erityisalojen hankintalaki
 Oikaisupäätös, kielteinen
 Oikaisupäätös, myönteinen
 Osallistumishakemusten avaus- ja käsittelypöytäkirja
 Palvelusopimus
 Palvelusopimus Keitele
 Palvelusopimus meriväyläyksikkö
 Pisteytystaulukko
 Poijuohjelma, ohjeellinen
 Projektisuunnitelma
 Päätös urakan lopullisesta hyväksymisestä takuutarkastuksen jälkeen
 Reimarin tietoturvatason tarkistuslista
 Reklamaatio
 Riskienhallintasuunnitelma
 Riskienhallintasuunnitelma (Ahvenanmaan alue, matriisi)
 Riskienhallintasuunnitelma Keitele
 Sanktiot ja bonukset
 Selvityspyyntö alhaisen tarjoushinnan perusteista
 Sillan purkutyö- ja turvallisuussuunnitelma
 Sillan tarkastuslomake
 Skaalattu kokonaistaloudellinen menettely
 Sopimuksen siirto
 Sopimuskatselmuspöytäkirja
 Sopimuskatselmuspöytäkirja, suunnittelu- ja asiantuntijapalvelut
 Sopimuskohdaiset urakkaehdot (SKU)
 Keiteleen kanava
 Sopimusluonnos

Dokumentin nimi järjestelmässä

Sopimusmuutokset sopimukseen
 Sopimusmuutokset sopimukseen
 Soveltuvuusvaatimukset-liite
 Soveltuvuusvaatimuslomake
 Sukellustarkastusohje
 Sulutus- ja häiriötilastot
 Suunniteltavat rakenteet
 Sähkötekniset laitteiden tarkastus- ja huolto-ohjeet
 Sähkötekniikan huoltojen tarkastuslista
 Takuutarkastuspöytäkirja, KU, ST
 Taloudellinen loppuselvitys, pöytäkirja, KU,ST
 Tarjoajien soveltuvuutta koskevat selvitykset
 Tarjouksen hintaosa
 Tarjouksen laatuosan sisältöluettelo
 Tarjous- ja muutostyöhintalomake 5v
 Tarjouslomake
 Tarjouslomake A (sisältöosa), avoin
 Tarjouslomake A (sisältöosa), avoin menettely
 Tarjouslomake A (sisältöosa), rajoitettu
 Tarjouslomake B (hintaosa)
 Tarjouslomake Keitele
 Tarjouslomake kokonaishinta
 Tarjouslomake yksikköhinnat
 Tarjouspyynnön lisäkirje
 Tarjouspyyntö
 Tarjouspyyntökirje
 Tarjouspyyntökirje
 Tarjouspyyntökirje
 Tarjouspyyntökirje Keitele
 Tarjouspyyntökirje, avoin menettely
 Tarjouspyyntökirje, avoin menettely
 Tarjouspyyntökirje, avoin menettely.
 Tarjouspyyntökirje, rajoitettu menettely
 Tarjouspyyntökirje, rajoitettu menettely
 Tarjouspyyntökirje, rajoitettu menettely.
 tarjouspyyntökirje, ratasuunnittelu
 tarjouspyyntökirje, tiesuunnittelu
 Tarjousten avaus- ja käsittelypöytäkirja
 Tehtävämäärittely, tie
 Toiminta -ja laatusuunnitelma
 Toiminta -ja laatusuunnitelma
 Toimintaselostus
 Tuotevaatimusmalli
 Turvallisuuden aloituskokous, hoidon ja ylläpidon alueurakka (2.3.2017)
 Turvallisuuden aloituskokous, pöytäkirja
 Turvallisuusasiakirja
 Turvallisuusasiakirja
 Turvallisuusasiakirja Ahvenanmaan alue
 Turvallisuusasiakirja Keitele
 Turvallisuusasiakirja, tie, rata ja vesi
 Turvallisuusasiakirjojen laadintaohjeet (linkki sivustolle)

Dokumentin nimi järjestelmässä

Turvallisuuskoordinaattorin tehtävä, nimitys
Turvallisuuskoordinaattorin tehtävä, nimitys
(uusi 2.3.2017)
Turvallisuussäännöt ja menettelyohjeet
Turvallisuussäännöt ja menettelyohjeet
Turvallisuussäännöt ja menettelyohjeet
kanavat
Turvallisuussäännöt ja menettelyohjeet
Turvallisuussäännöt ja menettelyohjeet, rata
Turvallisuussäännöt ja menettelyohjeet, tie
Turvallisuussäännöt ja menettelyohjeet, vesi
Työkohtainen tarkennus
Työkohtainen tarkennus
Työmaakokouspöytäkirja
Työmaakokouspöytäkirja, KU, ST
Työselostus
Urakkaohjelma
Urakkaohjelma (tie-, rata- ja silta sekä
sillankorjausurakat)
Urakkaohjelma (vesiväyläurakat)
Urakkaohjelma väylänpito
Urakkaohjelma
Urakkasopimus
Urakkasopimus
Urakkasopimus radan-, tien ja sillan-
rakennus-, sillankorjaus- sekä vesiväylä-
urakoihin
Vaatus vakuuden jatkamisesta
Vakuutus yhteiskunnallisten velvoitteiden
täyttämistä
Valitusosoitus markkinaoikeuteen,
erityisalojen hankintalaki (ID 301, Kameleon-
päivityksessä)
Valitusosoitus markkinaoikeuteen,
hankintalaki (ID 304, Kameleon-
päivityksessä)
Vastaanottotarkastuspöytäkirja
Vastaanottotarkastuspöytäkirja
Vastaanottotarkastuspöytäkirja, KU, ST
VNa 205/2009
Välikatselmuspöytäkirja
Väylä- ja turvalaiteluettelot
Väylänhoitourakan yleiset sopimusehdot
2004
Yksikköhintaisten töiden määrä- ja yksikkö-
hintaluettelo
Ympäristönhoitokartta
Ympäristönhoitotöiden työselostus
Yritysjärjestelyiden aiheuttamat toimenpiteet
hankintasopimukseen ohje (uusi 5.3.2018)

Ympäristöasiat hankintalainsäädännössä, kooste

Liikennevirasto, ympäristö- ja kiinteistöyksikkö 2018
Saara Ojanen

Kooste liittyy harjoittelija Saara Ojasen esiselvitystyöhön ympäristönäkökulmista Liikenneviraston hankinnoissa.

Ympäristöasioiden edistäminen hankinnoissa - ohjauskeinot

Ympäristöä säästäviin julkisiin hankintoihin vaikuttavat hankintaorganisaation tai sen omistajan erilaiset strategiat. Näillä strategioilla voidaan vaikuttaa paitsi hankintojen vastuullisuuteen myös innovatiivisuuteen. ns. ylätasoinen strateginen mandaatti muodostuu erilaisista kansallisista strategioista ja ohjelmista, jotka voidaan ottaa osaksi esimerkiksi organisaation omaa strategiaa tai ympäristöohjelmaa. Ilman hankintayksikön selkeitä kriteerejä, hankintojen ympäristönäkökulmien sisällyttäminen hankintaprosessiin voi olla tilaajalle hankalaa. (Kuittinen & Le Roux, 2017).

Lainsäädäntö

Hankintojen kilpailuttamista sääntelee laki julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista (hankintalaki) (1397/2016) sekä laki vesi- ja energiahuollon, liikenteen, postipalvelujen alalla toimivien yksiköiden hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista (erityisalojen hankintalaki) (1398/2016). Uudet hankintalait tulivat voimaan 1.1.2017. Hankintalain ja erityisalojen hankintalain keskeisimmät eroavaisuudet liittyvät kynnysarvoihin, vähimmäismääräaikoihin ja neuvottelumenettelyn ja puitejärjestelyn käyttöön.

Hankintalakiin on sisälletty myös kohtia, joissa kuvataan, millaiset mahdollisuudet hankintayksiköllä on huomioida ympäristökriteerit hankinnoissa.

Hankintalain tavoitteena on "--edistää laadukkaiden, innovatiivisten ja kestävien hankintojen tekemistä --". Laki velvoittaa hankintayksiköt järjestämään hankintatoimensa siten, että hankinnat ovat toteutettu "--mahdollisimman taloudellisesti, laadukkaasti ja suunnitelmallisesti olemassa olevat kilpailuolosuhteet hyväksi käyttäen ja ympäristö- ja sosiaaliset näkökohdat huomioon ottaen."

Hankintayksikkö voi asettaa erilaisia ympäristönsuojeluun tai ympäristötietoisuuteen liittyviä vaatimuksia hankinnan kohteelle tai palveluntarjoajalle. Ympäristökriteerit voidaan huomioida myös hankintasopimuksessa.

Otteet hankintalaista.

72 § Merkkien käyttö hankinnan kohteen kuvauksessa

"Hankintayksikkö voi hankinnan kohteen kuvauksessa, tarjouspyynnössä esitettyjen kokonaistaloudellisen edullisuuden perusteissa tai sopimuksen toteuttamisen ehdoissa vaatia tiettyä merkkiä näytöksi siitä, että hankinnan kohde vastaa vaadittuja ympäristöominaisuuksia, sosiaalisia ominaisuuksia tai muita ominaisuuksia.". Jos hankintayksikkö edellyttää hankinnan kohteelta ympäristömerkkiä, tulee merkin liittyä hankinnan kohteeseen ja soveltua kohteen ominaisuuksien määrittelyyn. Merkin vaatimusten tulee olla kolmannen osapuolen laatimia ja

niiden tulee olla sellaisia, että ne ovat puolueettomasti todennettavia ja perusteiltaan syrjimättömiä. Merkki tulee olla kaikkien saatavilla. Tarjouskilpailussa tulee hyväksyä myös tiettyä merkkiä vastaavat muut merkinnät, joiden tulee olla todennettavasti esimerkiksi Hankintayksikkö voi kuitenkin päättää, että edellyttää merkin tai siihen sisältyvistä vaatimuksista vain osan.

81 § Harkinnanvaraiset poissulkemisperusteet

"Hankintayksikkö voi päätöksellään sulkea tarjouskilpailun ulkopuolelle ehdokkaan tai tarjoajan, joka on rikkonut Suomen tai Euroopan unionin lainsäädännön, työehtosopimusten taikka liitteessä C lueteltujen kansainvälisten sopimusten ympäristö-, sosiaali- ja työoikeudellisia velvoitteita, ja hankintayksikkö voi näyttää rikkomuksen toteen "

Liitteessä C lueteltuja kansainvälisiä ympäristösopimuksia ovat Wienin yleissopimus vuodelta 1985 (Otsonikerroksen suojeleminen) ja siihen liittyvä Montrealin pöytäkirja vuodelta (otsonikerrosta heikentävät aineet), Baselin yleissopimus vuodelta 1992 (Vaarallisten jätteiden siirrot ja käsittely), Rotterdamin yleissopimus vuodelta 1998 (vaarallisten ja kiellettyjen kemikaalien vienti) ja Tukholman yleissopimus vuodelta 1999 (Pysyvät orgaaniset yhdisteet).

83 § Ehdokkaiden ja tarjoajien soveltuvuutta koskevat vaatimukset

"Hankintayksikkö voi asettaa ehdokkaiden tai tarjoajien rekisteröitymistä, taloudellista ja rahoituksellista tilannetta sekä teknistä ja ammatillista pätevyyttä koskevia 84–86 §:ssä tarkoitettuja vaatimuksia." Näistä 86 §:ssä mainitut tekninen suorituskky ja ammatillinen pätevyys voidaan ulottaa koskemaan ympäristönsuojelullista osaamista. Vaatimuksilla varmistetaan muun muassa potentiaalisten palveluntarjoajien henkilöstö- ja tekniset voimavarat sekä riittävä kokemus viittaamalla aiemmin toteutettuihin sopimuksiin. Vaatimusten tulee liittyä hankinnan kohteeseen.

90 § Ympäristöasioiden hallinta- ja laadunvarmistustoimenpiteet

"Hankintayksikkö voi pyytää ehdokkaalta tai tarjoajalta selvityksen rakennusurakan toteuttamisessa tai palvelun suorittamisessa toteutettavista ympäristövaikutusten hallintaa koskevista toimenpiteistä". Kuten merkkien käytössäkin, myös ympäristöasioiden hallinta- ja laadunvarmistustoimenpiteiden tulee olla puolueettomien toimijoiden todentamia. Hankintayksikkö voi esimerkiksi vaatia, että palveluntarjoajan tuote tai palvelu täyttää ympäristöasioiden hallinta- ja auditointijärjestelmä EMASin vaatimukset. Myös muut tunnustetut ympäristöjärjestelmät tai alan eurooppalaiset tai kansainväliset standardit tulee hyväksyä.

93 § Kokonaistaloudellisesti edullisimman tarjouksen valinta

Hankinnan kohteesta jätetyistä tarjouksista on valittava kokonaistaloudellisesti edullisin tarjous, joka voi käytännössä tarkoittaa hinnaltaan halvinta, kustannuksiltaan edullisinta tai hinta-laatusuhteeltaan parasta tuotetta, palvelua tai urakkaa. Muissa kuin tavarahankinnoissa käytettävä halvin hinta ainoana valintaperusteena tulee aina perustella. Hinta-laatusuhteen vertailuperusteeksi voidaan asettaa esimerkiksi ympäristö- tai sosiaaliset näkökohdat.

95 § Elinkaarikustannukset

"Hankintayksikkö voi käyttää hankinnan kustannusten arvioimisen perusteena elinkaari-kustannuksia. Elinkaarikustannuksia ovat hankintayksikölle tai muille hankinnan kohteen käyttäjille aiheutuneet hankintakustannukset, käyttökustannukset, huoltokustannukset sekä kierrätys- ja jätevaiheen kustannukset ja muut rakennusurakoiden, tavaroiden tai palvelujen elinkaaren aikaiset kustannukset." Myös ulkoisista ympäristövaikutuksista aiheutuva ja hankinnan kohteen elinkaareen aikana syntyvät, rahallisesti määritettävät ja tarkistettavat, kustannukset luetaan elinkaarikustannuksiin. Elinkaarikustannuksien arviointi tulee perustua puolueettomuuteen ja syrjimättömyyteen.

98 § Hankintasopimuksen erityisehdot

Hankintasopimuksessa voidaan asettaa erityisehtoja, jotka voivat liittyä taloudellisiin tai sosiaalisiin tai innovaatio-, ympäristö- ja työllisyysnäkökohtiin. Erityisehtojen tulee liittyä hankinnan kohteen sopimukseen tai elinkaareen.

ISSN 2490-0745
ISBN 978-952-317-712-3
www.vayla.fi